

თქ 9065
2

ქმრები მაკალათია

ჯეგუე-მისარონის კულტი
საქართველოში

საქართველოს სამხარეთთმცოდნეო საზოგადოება
თბილისი—1938

სერბი მკვლელია

ჩვენი ძვირად
შეფასებული
კაპ. 113. ავტობუსი
ტაბა
915-77

№ 5. 2013-2852
თ. 9005
2

ჯეგე-მისარონის კულტი ქველ საქართველოში

შენ არ გინებავს

საქართველოს სამხარეთთმცოდნეო საზოგადოება
თბილისი—1938

С. МАКАЛАТИЯ

КУЛЬТ ДЖЕГЕ-МИСАРОНИ (Георгий-Митра)
В ДРЕВНЕЙ ГРУЗИИ

ГРУЗИНСКОЕ КРАЕВЕДЧЕСКОЕ О-ВО
ТБИЛИСИ—1938

S. MAKALATHIA

LE CULTE DANS L'ANCIENNE GEORGIE
DE DJEGUE-MISSARONI

(Giorgié-Mithra)

ჯეზე-მისარონის კულტი ძველ საქართველოში¹

ქრისტიანობის წინამორბედ წარმართ ღვთაებათა შორის ძველ მსოფლიოში უპირველესი ადგილი ღვთაება მირსას ან მითრას ეჭირა.

მითრაიზმი წარმართული მოძღვრების უკანასკნელი და უძლიერესი სიტყვა იყო; მისი მკვლევარი ერთხმად გვარწმუნებენ, წარმართულ მსოფლიოს ქრისტიანობა რომ არ მოეღწეოდა, კაცობრიობა მითრას იწამებდაო. როგორც მითრაიზმის შესახებ არსებული წყაროებიდან და საკმაო დიდი მეცნიერული ლიტერატურიდან ჩანს², ამ ღვთაების კულტის გავრცელების ისტორია შესაძლებელია ორ ხანად გაიყოს.

პირველი ხანა შეიცავს მითრას ღვთაებრიობის აღმოსავლეთში წარმოშობისა და მისი კულტის მცირე აზიაში გავრცელების ისტორიას, უძველესი დროიდან I საუკუნემდე ძ. წ.

მეორე ხანა-კი მითრას კულტის მცირე აზიიდან დასავლეთ ქვეყნებში გავრცელებით იწყება, სახელდობრ ძველი რომის იმპერიის მთელს სივრცეზე I საუკუნიდან ძ. წ.—I საუკუნემდე ჩ. წ.

უძველესი ცნობები მითრას შესახებ დაცულია ინდოელთა „რიგ-ვედა“-ში, სადაც ის მოხსენებულია მთავარ ღვთაება-ვარუნასთან თითქმის განუყრელად. მას უწოდებენ ვარუნა-მითრას, ან მითრა-ვარუნას, რომელიც ნათელისა და ბრწყინვალე ცის ღვთაებად იყო აღიარებული და აგრეთვე ყოველგვარი სიკეთისა და სიცოცხლის წყაროდ მიჩნეული. ეს ტყუები ღვთაება ყოველს მცოდნე და მხილველია. ორივე ერთს ეტლში სხედან, ერთს ფიქრობენ, ცრუს და მატ-

¹ ამ გამოკვლევის პირველი ნაწილი შემოკლებით დაიბეჭდა საქართველოს მუზეუმის მოამბეში ტ. III, ტფილისი 1927 წ. (იხ. ს. შაკალათია, ღვთაება მითრას კულტი საქართველოში, გვ. 179—193).

² Franz Cumont, Textes et monuments figurés, relatifs aux mystères de Mithra, t. t. I, II, Paris 1896, 1899; მისივე Les mystères de Mithra, Bruxelles, 1902; Roscher, Lexikon der gr. u. röm. Mythologie s. v. Mithras, (II, 2029 ff); A. Gasquet, Essais sur le culte et les mystères de Mithra, Paris, 1898; Windischmann, Fr. Mithra, ein Beitrag zur Mythengeschichte des Orients, Lpz. 1857., გვ. 89. A. Meillet, Le dieu indo-iranien Mitra (Journal Asiatique, t. X, 1907 გვ. 143—159; Alfred Hillebrandt, Zur vedischen Mythologie (Zeitschrift für Indologie und Iranistik, Band VII, Heft 7, 1924).

ყოფიარს სასტიკად სდევნიან და სამყაროსაც ერთად განაგებენ. მზე ვარუნა-მითრას თვალად ითვლებოდა და მისივე გამოხატულებების სიმბოლო იყო¹.

ვედასთან შედარებით უფრო ვრცელი ცნობებია დაცული მითრას შესახებ ძველი პართების „ავესტა“-ში, სადაც მისი სავედრებელი ჰიმნებიცაა შეტანილი. ავესტაში მითრას „Mihir“—„მიჰრ“ ეწოდება, რომელიც ნათელს, ან სინათლეს ნიშნავს და მუდამ მთავარი ღვთაების აჰურა-მაზდას გვერდით იხსენიება.

მითრა, როგორც სინათლის ღვთაება, ავესტაშიაც მზედ და აჰურა-მაზდას თვალად იწოდება. მისი სამფლობელო ნათელი ცაა, და ყველა ციური მნათობიც მას ემორჩილება.

მითრა მზის, მთვარის და ვარსკვლავების დახმარებით სამყაროს ბოროტებისაგან იცავს და ის გუშავივით სდგას კეთილი ღვთაების აჰურა-მაზდის (სინათლის) და ბოროტი ღვთაების არიმანის (სიბნელის) შუა და იბრძვის ბოროტების დასათრგუნავად.

მითრას შესახებ „იეშთ-სადე“-ში² ნათქვამია, რომ „ზეციერ არსებათა შორის ის პირველი თანამგზავრია უკვდავისა და სწრაფმავალი მზისა და თავისი მოწყალე თვალთ მითრა ზეციდან უმზერს არიელთა სადგომებს, ანაყოფიერებს მათ მიწას და საქონელსაც ვრცელ საძოვრებს აძლევს“. ამავე იეშთ-სადე-ში აგრეთვე ნათქვამია, რომ მითრა, ვრცელი საძოვრების მფლობელია, თავისი გაცისკროვნებული სამყაროდან ვარსკვლავებით შემკული ეტლით გამოდის, რომელსაც თეთრი ფერის და ოქროს ჩლიქებიანი ოთხი კვიცი მიაქროლებსო. ის, როგორც სინათლის კეთილი ღვთაება, ყოველგვარ სიბნელესა და ბოროტებას სასტიკად სდევნის. ამიტომ მითრა ჰიმნებში გამოყვანილია, როგორც კეთილთა მფარველი და დაჩაგრულთა მოსარჩლე. ამასთანავე მითრა განსაკუთრებით წარმოდგენილია, როგორც ძლიერი მხედარი და მხედართა მფარველი. იეშთ-სადეს ერთერთს ჰიმნში ნათქვამია: „მითრა ვერცხლის ჩაფხუტიანი მხედარია, ტანზე აცვია ოქროს აბჯარი, ჰკიდია გამგირავი ხანჯალი, ხელში უჭირავს გრძელი მახვილი და თეთრ ცხენზე ზის“. მითრამ ძილი არ იცის, მუდამ ფხიზლად იცავს აჰურა-მაზდას ქმნილებათ. ის ყველა ღვთაებაზე უმაღლესი და უძლიერესია, მეტად ფხიზელი, მეტად სწრაფი და ყველაზე მეტად ეშმაკთა მმუსრავი. ლაშქრობის წინ მორწმუნენი აჰურა-მაზდასთან მითრასაც ვედრებით მიმართავენ და მას მტრებზე გამარჯვებას შესთხოვენ. მითრა

¹ James Darmesteter, Ormazd et Ahriman, Paris 1877, chapitre VIII, Varuna et Mitra-Ahura et Mitra. გვ. 62—86; З. Рагозина, История Мидии, СПб. 1903 г. გვ. 47—48; А. Барт, Религии Индии, Моск. 1897 г. გვ. 71—72.

² იეშთ-სადეში მოთავსებულია მითრას და სხვა იახატათა (კეთილი სულების) სავედრებელი ლოცვები და ჰიმნები და შეადგენს მცირე ავესტას (Khorda-Avesta): იხ. J. Darmesteter, Le Zend-Avesta, II. vol. Paris 1892. Khorda-Avesta, Mihir yasht. გვ. 441—480. F. Spiegel, Commentar über des Avesta, II Band, Wien, 1868, Khorda-Avesta, Mihir yasht, გვ. 546—586; F. Spiegel, Eranische Alterthumskunde. 3 vol. Leipzig 1878.

ათასი თვალით და ყურითაა შეიარაღებული. ის ყველაფერს ხედავს, მას ყოველივე ესმის¹.

ერთი სიტყვით, აქ მოყვანილი მოკლე ცნობებიდან უკვე თვალსაჩინოდ ირკვევა, რომ მითრა აჭურა-მანდას მეორე პირს წარმოადგენდა, ებრძოდა ბოროტებას და კეთილმოღმწუნეების მფარველ ღვთაებად ითვლებოდა.

ძველ სპარსეთში მითრას კულტი განსაკუთრებით აქემენიდების დროს გაძლიერდა: ის მხედართა მფარველ ღვთაებად იყო აღიარებული და მის სახელწოდებას თვით ირანის მეფეები და სარდლებიც ატარებდნენ. დარიოს მეფემ (485 წ. ძ. წ.) მითრას გამოხატულება სამეფო სასაფლაოს თვალსაჩინოდ ადგილზე მოათავსა. არტაქსერქს მნემონმა (358 წ. ძ. წ.) მითრას ქანდაკება თავისი სასახლის ტაძარში მოათავსა.

ამიერიდან მითრა ირანის მეფეების მფარველ ღვთაებად იქცა, მის სახელს ისინი ფიცულობდნენ და მას ცხენებს სწირავდნენ. ირანის სამეფო ჯარს წინ მუდამ მიუძღოდა მითრასადმი შეწირული ეტლი, რომელშიაც ექვსი თეთრი ცხენი იყო შებმული. ამიტომ სადაც ირანის ძღვევამოსილი ჯარი შედიოდა, იქ მას თავისი მფარველი ღვთაების მითრას კულტიც შექონდა და მახდენობასთან ერთად მითრაიზმსაც ავრცელებდა.

ამით აიხსნება ნ. კუნის აზრით ის გარემოება, რომ მითრას კულტი ასე სწრაფად ვრცელდებოდა მცირე აზიაში, განსაკუთრებით პონტოსა და კაბადუკიაში, სადაც ბატონებდნენ ირანის არისტოკრატები და სადაც მითრას კულტის და ადგილობრივ ღვთაებათა ერთგვარი გადაჯვარდინება მოხდა; ჩქარა კაბადუკია მითრაიზმის რწმენის გამტარებელ სადგურადაც იქცა, საიდანაც მითრას კულტი ზთელს იმდროინდელ მსოფლიოში არაჩვეულებრივი სისწრაფით ვრცელდებოდა².

მაგრამ, ჩვენის აზრით, მხოლოდ ამ გარემოებით არ უნდა აიხსნებოდეს მითრაიზმის მცირე აზიაში ასეთა გავრცელების მიზეზები; აქვე აღმოჩენილი ხეთური ძეგლები მოწმობენ, რომ მცირე აზიაში მითრას კულტი აქემენიდების გაბატონებამდე უნდა არსებულებოდა.

1906 წ. ჰ. ვინკლერის მიერ მცირე აზიაში (ბოლანჯოიში) აღმოჩენილ სახელმწიფო არქივის ტექსტებში ხეთელი მეფეები სხვა ღმერთებთან ერთად, მიტანიურ ენით აგრეთვე ღვთაება „Mitrassil“-საც (მიტრასსილ) იმოწმებენ, (Mitteilungen der Deutschen Orientgesellschaft. № 35). აღნიშნული არქივი ეკუთვნის 1500 წ. ძვ. წ. და, როგორც ხეთების ისტორიის მკვლევარნი ამტკიცებენ, ხეთების პოლიტიკურ-კულტურული ბატონობა გავრცელებული უნდა ყოფილიყო მთელს მცირე აზიაში და კავკასიაშიც³.

¹ З. А. Рагозина, Op. cit. 83, 80, 82, 83; Бетани и Дуглас, Великие религии Востока, Москва, 1899 г., гл. 293; Д. П. Шантени-де-ля Сосей, История религии, т. II, гл. 190; Джон Робертсон, „Митраизм“ (Религиозные верования с древнейших времен до наших дней), гл. 211—224.

² Н. А. Кун, Предшественники христианства, Москва 1922 г. гл. 123.

³ Проф. А. Захаров, Хеттский вопрос: Новый Восток 1923 г. № 1, гл. 251—258.

ამიტომ შესაძლებელია ღვთაება მითრას კულტი მიტანიელების და ხეთების გავლენით გავრცელებული ყოფილიყო მთელს აღნიშნულ ტერიტორიაზე სოსახლე ეროვნებათა შორის და ამ გარემოებითაც უნდა აიხსნებოდეს, რომ იონტოში, კაბადუქიაში და საზოგადოთ მცირე აზიაში აქემენიდების იქ ბატონობის დროს მათ შორის მითრას კულტიც ასე სწრაფად და ადვილად ვრცელდებოდა. მით უმეტეს ჩვენ ვიცით, რომ აქემენიდური სპარსეთი კულტუროსაში აღმოსავლეთის პირდაპირი მემკვიდრე იყო და ის ჩქარა მოექცა მის მიკრვე დაპყრობილ შუა მდინარის ერების კულტურულ-სარწმუნოებრივი გავლენის ქვეშ, და აღმოსავლეთის ახალი რწმენით გააოხიერებული და აქემენიდების ჰიერ განახლებული და გაძლიერებული ღვთაება მითრა ხელმეორედ მოველინა ანდროინდელ მსოფლიოს.

მითრას კულტი გავრცელებული იყო აგრეთვე ძველ სომხეთშიც¹ და მას „*Միր*“ მიპრ² ეწოდებოდა: მას აგათანგელოსი ორმუზდის შვილს უწოდებს და მისივე ცნობით მითრას სიმდიდრით განთქმული ტაძარი სომხეთში ძველ ბაგააარინჯში იმყოფებოდა: „მოვიდა იგი (გრიგოლ განმანათლებელი) ჰოახნია „მირჰეულ“ ტაძარსა წოდებულსა ძისა არმაზდისასა, სოფელსა შინა, რომელსაც პართელთა ენით ეწოდება ბაგააარიჯ“³-იო².

სომხური მიპრის ღვთაებრივობის ხილული განსახიერება იყო ორგვარი: „*Արիգ-սაქ*“ (არგ-აკნ) მზის თვალი-ორმუზდის თვალი ან ხილული მზე. მეორე „*Լուսին*“ (ლუსინ) მთვარე, რომელსაც მოსე ხორენელი ცეცხლის დას უწოდებს⁴.

მითრას განსახიერების ამ ორი ღვთაების უმთავრესი ტაძარი სომხეთის ძველ სატახტო ქალაქში არმავირში ყოფილა, სადაც მათი კერპები სვენებულა და გაუქრობელი ცეცხლი ნთებულა. ძველ სომხეთში მითრას კულტი განსაკუთრებით მხედრობაში ყოფილა გავრცელებული და თვით სომხეთის მეფეებიც, რომლებსაც ირანის მეფეებთან დინასტიური კავშირიც ჰქონდათ, ხშირად მითრას სახელწოდებასაც ატარებდნენ. სომხურ მიპრს თავისი სადღესასწაულო ოვეც ჰქონია, რომელსაც „მეჰკი“ ეწოდებოდა და იგი ძველ სომხურ კალენდარში უდრიდა თებერვალს⁴.

ახლა ჩვენ უნდა გამოვარკვიოთ, არსებობდა თუ არა წარმართულ საქართველოში მითრას კულტი?

თუ ჩვენ ამ მიზნით თვალს გადავაკლებთ ქართულ ღვთაებათა პანთეონს, მასში ამგვარი სახელწოდების ღვთაებას ვერ ვიპოვით. არც ქართულ საისტო-

¹ F. Ситовт, Op. cit., t. I, გვ. 13—20; Н. О. Эмин, Очерк по религии Армян: Исследования и статьи, Москва, 1896 г. გვ. 26—28; თადეოს ავდალბეგიაძე, მიპრი სომეხთა შორის (სომხურ ენაზე). ვენა 1929 წელი.

² სომხეთის ისტორია აგათანგელოსისა, გამოცემული გ. ტერ-მკრტიჩიანისა და სტეფანე კანაიანცის რედაქციით (სომხურ ენაზე), ტფილისი 1909 წ. გვ. 411—412 (§ 700).

³ Н. О. Эмин, Op. cit. გვ. 26—28; Мойсей Хоренский, История Армении, перевод Эмина, Москва 1893 г. кн. II, гл. VIII.

⁴ Н. Hübschmann, Armenische Grammatik, 1 Theil. Armenische Etymologie, Leipzig 1897, გვ. 194; Этимологический коренной словарь Армянского языка, IV том, составил проф. Р. Ачарян, Эривань 1930 г. გვ. 958—960. (სომხ. ენაზე).

რიო წყაროებში და ნივთიერ ძეგლებში მოიპოვება მის შესახებ პირდაპირი ცნობები. მაგრამ მიუხედავად ამისა ქართველი ტომების მქედრო კულტურული და სარწმუნოებრივი კავშირი აღმოსავლეთის კულტუროსან ერებთან გვიკარნახებს ჩვენ ვიფიქროთ, რომ მითრიაზმის უნივერსალური რწმენა ქართველებშიაც უნდა ყოფილიყო გავრცელებული.

ქართულ უძველეს მატინანეში „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“—ში ქართველთა მთავარ ღვთაებად არმაზია მოხსენებული, იგივე აჭურა-მაზდა¹, სომეხთა ისტორიკოსის მოსე ხორენელის ცნობით, ქართველები არმაზს (არამაზდს) დილა აღრიან თავიანთ სახლების ბანიდან თავყანს სცემდნენ თურმე². ხოლო ღვთაება არმაზის და ცეცხლის თავყანისცემის კულტის საქართველოში არსებობა³ თავისთავად ჰგულისხმობს მითრას რწმენის ჩვენში არსებობასაც, რომელიც აჭურა-მაზდას მეორე პირად ითვლებოდა. ამის გარდა თვით მაზდენური მოძღვრების გავრცელებაც ქართველთა შორის მითრას გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა, რადგანაც მაზდენიზმის მთელი მოძღვრება და მისი სიწმინდის დაცვა-გატარება უმთავრესად მითრაზე იყო დამყარებული.

წარმართულ საქართველოში მითრას რწმენის არსებობის შესახებ პირველად ნიკ. მარკმა აღნიშნა და ქართული პანთეონის შვიდ ღვთაებათა შორის ზადენი მან მითრად აღიარა. ნ. მარკი ამბობს: „ზადენი უეჭველად ავესტის „yazata“-ს, ან სპარსულ „yazdan“-ს წარმოადგენს, რომელიც კეთილ გენიას ნიშნავს, განსაკუთრებით მითრას და შემდეგ საზოგადოდ კეთილ ღვთაებას“-ო⁴. ამასთანავე ის ამბობს, რომ ქართულ მატინანეში არმაზის შემდეგ მეორე ადგილას ზადენ-მითრას მოხსენიება სრულიად ეთანხმება მას, რომ მითრა მაზდენურ მოძღვრებაში აჭურა-მაზდას შემდეგ ერთი უმთავრესი ღვთაებათაგანია. ნ. მარკის ეს მოსაზრება სრულიად ეთანხმება მითრას ჰინეების შინაარსს, სადაც ის ხშირად იხსენიება „იანატად“ ე. ი. კეთილ არსებად.

ამავე აზრისაა ო. ფონ-ვეზენდოკი თავის გამოკვლევაში „ქართული წარმართობის შესახებ“; ის სხვათა-შორის ამბობს: „ქართული ზადენი მითრას უნდა უდრიდეს, რადგანაც იბერიაში მიღებული იყო მზის ღვთაების თავყანის-

¹ E. Такайшвили, მოქცევაჲ ქართლისაჲ: Опис. рукоп. общ. распр. грам. т. II, გვ. 751.

² სომეხთის ისტორია მოსე ხორენელისა, გამოც. მ. აბელიანისა და ს. ჰარუთუნიანცის რედაქციით, ტფილისი 1913 წ. გვ. 233 (სომხ. ენაზე).

³ ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლისეული ვარიანტი, ექვ. თაყაიშვილის გამოცემა, ტფილისი 1916 წ. გვ. 73, 88, 117, 179; საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 213, 214; იაკობ ხუცესი, წამება წმიდისა შუშანიკისი, ქუთაისი 1917 წ. გვ. 169—248; Н. Марр, Боги языческой Грузии (Зап. Вост. Отд. Рус. Арх. о-ва, том XIV, выпуск II—III, СПб. 1902 г. გვ. 1—29); ივ. ჯავახიშვილი, ქარ. ერის ისტორია 1928 წ. გვ. 98—103, 261—265; O. von Wesendonk, Über georgisches Heidentum, Leipzig. 1924 წ. გვ. 84. ამასთანავე აჭურა-მაზდა (არმაზი) თავისი ატრიბუტებით განსახლებული იყო ძველ ქართულ ფულებზე (იხ. М. Баратаев, Нумизматич. Факты Груз. царства, СПб. 1844 წ. გვ. 17—28, ტბ. I, II).

⁴ Н. Марр, op. cit., გვ. 7.

ცემა, და ამიტომ არაფერი ეწინააღმდეგება იმას, რომ ჩვენ ეს დავინახოთ ზა-
დენში, რომელიც უნდა იყოს ირანულ მითრას შესატყვისი ღვთაება“-ო¹.

ირანული მითრა-იაზატასის ჩვენში არსებობა უფრო სარწმუნო გახდება,
თუ ჩვენ ქართველ ხალხში დაცული წარმართული ხასიათის სალოცავებსა და
რიტუალურ წესებს მივმართავთ.

როგორც ჩვენ აღვნიშნეთ, აპურა-მაზდას განუწყვეტელი ბრძოლა ბორო-
ტი ღვთაების არიმანის დასათრგუნავად უმთავრესად დამყარებული იყო იმ კე-
თილ გენიებზე ან სულებზე, რომლებსაც იაზატებს უწოდებდნენ. მათ შორის
პირველობდა მითრა (სამყაროს გამგებელი და მებრძოლ ლაშქართა სარდალი)
და ათარი (უხილავი წმინდა ცეცხლი). ამ ორივე კეთილი გენიის კულტი ქარ-
თულ ხალხურ რწმენაში დღემდე იყო დაცული. მაგალითად, დიდმარხვის აღე-
ბა ღამეს სამეგრელოში ასრულებდნენ სალოცავ „ქინი ანთარს“² (ზე-
ციერი ანთარი). ამ დღეს მეგრელები კერაზე აცხობდნენ ოთხკუთხედი ფორმის,
მოზრდილ ყველიან კვერს, რომელსაც ჯერ სუროს ფოთლებში შეახვევდნენ და
შემდეგ ზედ ნალვერდალს დააყრიდნენ. ვახშმის წინ ოჯახის უფროსი მამაკაცი
კერასთან მივიდოდა, ნამცხვარს ნაცარს და სუროს მოაცლიდა, კვერს ზედ კე-
რაზე ოთხკუთხედ ნაჭრებად დასჭრიდა და შემდეგ ვედრებას წარმოსთქვამდა:

ქინი ანთარი, პარტენი ვომორძვეილი!
ჩქიმი ორინჯი სი ამიშინი!
ოშოშო გგშაფქოფუნდეე და მუთას
მააკორდვასგნი, უხაფუ დო
ხიფილც ვაიშებჩინენდეე თეში.

ზეციერო ანთარო, ბატონო—გამარჯვებულო!
ჩემი საქონელი შენ გაამრავლე!
ასობით ვიქერდე და არაფერი
აკლდებოდეს, უშობელსა და
ხბოიანს ვერ ვარჩევდე ისე.

ღვთაება ანთარი აფხაზეთშიაც ცნობილია „აათარ“-ის სახელით. აქაც ის
ოჯახისა და შინაური პირუტყვის მფარველ ღვთაებად ითვლება. აათარს აფ-
ხაზები „ღმერთმანი“-ს მაგიერ ფიცულობდნენ თურმე. ამის გარდა, როდესაც
მათში მენჯნაკრავი პირუტყვი კვდებოდა, რასაც იქ დიდ ცოდვად სთვლიან, აფხა-
ზები მაშინვე შეუღლებოდნენ ამ წმინდა პირუტყვის გასვენებას შემდეგი გალობით:

ვაა ტლარ!
აათარ ეტლარ!
ეტლარ ჩოფჰარ!
ჩოფჰარ ეტლარ!*

ამ სიტყვების აზრი და მნიშვნელობა დღეს აფხაზეზისათვის უკვე გაუგე-
ბარია, მაგრამ აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ამ საგალობელში ისინი მი-
მართავენ ღვთაება აათარს.

¹ O. von Wesendonk, Über georgisches Heidentum. Leipzig. 1924, გვ. 84.

² И. Кобалия, Из мифической Колхиды: СМОНІК вып. XXXII, отд. III, გვ. 99—100.

³ 5. ჯანაშია, აფხაზები, „მომამე“ 1897 № 11, გვ. 70; პ. გიორგაძე: ივერია 1883 წ. № 180; С. Званба, Абхазская мифология, Кавказ 1855 г. № 81; ივ. ჯა-
ვახიშვილი, ქართველ ერის ისტორია წ. I, 1928 წ. გვ. 132—133; Н. Джанашия, Религиозн. верования Абхазов (Христианский Восток, том IV, Петерб. 1917 г. გვ. 77—80).

ეს აფხაზური „აათარ“ და მეგრული „ჟინი ანთარი“¹ არის ავესტაში მოხსენებული იაზატა (კეთილი სული) ādār-ātar-ათარი², რომელიც ცეცხლის ღვთაება იყო, და ის ავესტაში წოდებულია აპურა-მაზდას შვილად. ათარი როგორც ცეცხლის ღვთაება ადამიანის ოჯახთან მეტად ახლოს იდგა, შეიძლება ითქვას, რომ ის ოჯახის კერაზე იჯდა და მის მფარველ ღვთაებად ითვლებოდა. ამიტომ მაზდეანური ოჯახის უზუტესი წევრი ათარს მფარველობისათვის თხოვნით მიმართავდა და, თუ ოჯახი კერის ცეცხლის სიწმინდეს სათანადოთ ინახავდა და ათარსაც ზვარაკს სწირავდა, მაშინ ათარი მას ასეთ კურთხევას უგზავნიდა: „გაგიმრავლდეს შენ საქონლის ჯოგები და შვილები... იყავ მთელს სიცოცხლეში მუდმივ სულიერ ღვინაში... და სხვა“.

აქედან უკვე ნათლად ირკვევა მეგრულ-აფხაზურ ანთარ-აათარის და ირანული ათარის ერთიდაიგივეობა, როგორც სახელწოდებით, ისევე მათთან დაკავშირებული რწმენითა და რიტუალობით. ათარის კულტის არსებობა კი თავისთავად ჰგულისხმობს მითრას კულტის ჩვენში არსებობას: მითრას ციურეტლს ცეცხლოვანი ათარი ხომ მუდამ უკან მისდევდა.

რომ ეს ასე იყო, ამას მოწმობს დასავლეთ საქართველოში დაცული ერთი ფრიად საყურადღებო სალოცავი, რომელსაც მეგრელები „მირსობა“-ს, ან „მისრობა“-ს უწოდებენ, სვანები, „მესარობ“-ს და გურულები კი „მოისარობა“-ს.

მირსობას მეგრელები დიდ მარხვის დაწყებამდე იხდიან, ამ დღისათვის საგანგებოდ ასუქებენ ღორს, რომელსაც „ომირსე“ ეწოდება. მირსობადღეს, ხუთშაბათს (მეგრ. ცაშხა), ოჯახის უფროსი ამ ღორს კერის გარშემო რამდენჯერმე შემოატარებს შემდეგი ლოცვით:

ღღარი მირსობაში მოზოჯუა!
მა დო ჩქიმი ჩილი დო სქუას
ბედი მეჩი. ბედნიერო დაარინე,
ირი ალიანი დო ჩალიანი
ქგვარაყი, ირი უბადო შარას,
წყარცი სი ქოთხილევ, სქანი
სახელი ხვამელი.

დღეს მირსობის მობრძანებავ!
მე და ჩემი ცოლს და შვილს
ბედი მიეცი, ბედნიერად ამყოფე,
ყოველი ალიანი და ჩარლიანი (სიავე)
გაუქარევე, ყოველ ავი გზისაგან,
წყლისაგან შენ დაიცავი, შენ
სახელ დალოცილო³.

¹ И. Кипшидзе, Грамматика Мингрельского (Иверского) языка, СПб. 1914 წ. იხ. სიტყვა „ანთარი ჟინი“ გვ. 194—195.

² საყურადღებოა, რომ პროფ. ვ. კეკელიძეს ეს ადარ-ატარი მიაჩნია ქართულმატიანეში მოხსენებული ღვთაება „ითრუჯანად“. იგი ამბობს: „რომ ითრუჯანი ან ითრუჯანი ქართულს ნიდაგზე ფონეტიკურად სახე შეცვლილი ფალაური ატრუმან“ აატრუმან“—ცეცხლი, უნდა იყოს“. ჩვენ ვგვონია, დაასკვნის პროფ. კეკელიძე: „რომ ითრუმან-ითრუჯანი არსებითაც იგივე უნდა იყოს, რაც ირანული ატარ-ატრუმანი (ადარ-ატარი), რადგანაც ამას ამჟღავნებს ჩვენს წყაროებში შენახული ცნობა მისი დამოკიდებულებისა არმაზთან და ფონეტიკურადაც იქიდან უნდა მოდიოდეს“-ო. (იხ. პროფ. ვ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან „ითრუჯანი“ (ცდა მისი ეტიმოლოგიის გარკვევისა), ტფილ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, I საზოგადოებათმეცნიერება, ტფილისი 1936 წელი, გვ. 123—127).

³ J. Darmesteter, Op. cit., II Vol. Khorda Avesta-atash nyaysh, გვ. 705—708; 3. А. Парозина, Op. cit., გვ. 93.

⁴ И. Кобалия, Op. cit., გვ. 98.

ლოცვის დასასრულს ღორს დაჰკლავენ. შემდეგ ოჯახის დიასახლისი ოჯახის თვითეული წევრისათვის ორ-ორ მრგვალ კვერს და კვერცხს ხარშავს, სადილის წინ ოჯახის წევრები უფროსს-უმცროსობით კერასთან მდგარ ტაბაკთან მივლენ და სათითაოდ აიღებენ თავიანთ კვერებსა და კვერცხებს, თვალეზზე მიიფარებენ, თან ატრიალებენ და შემდეგ ლოცვას წარმოსთქვამენ:

წმ. მირსა! აშუღლა ეხამულენქი ჩქიმი თოლიში სასიმთვლოთ კვერცხით დო ხვიანდით, უბადო თოლიში ჭუა, უბადო თოლიში ფაცუტუა შორიშა ქგომირაყი გოლას ქანჯი მეფურინუნდას ჩქიმ თოლს ქააძირი, გოლას კიკიტია მეხოხუნდას, ღორონთი, ჩქიმ თოლს ქააძირი, ჩქიმ თოლიში ნაქიმინათი ჩქიმი გური გაახარი.

წმ. მირსა! დღეს ელოცულობ! ჩემი თვალის სიმრთელისათვის კვერცხით და კვერით, ავი თვალის ტკივილი, ავი თვალის დაწირაღვა შორს გამიქარვე. მთაზე ბუხი მიფრინავედეს ჩემს თვალს დაანახვე, მთაზე კიანჭველა მიტოცავედეს, ღმერთო ჩემს თვალს დაანახვე, ჩემი თვალის ნაქნარით ჩემი გული გაახარე!¹

ამ სალოცავის დასასრულს კვერს და კვერცხს იქვე შესჭამენ.

მაგრამ მირსობის ეს რიტუალი უფრო სრულად და კარგად დაცულია შთიან სამეგრელოში, ჩხოროწყუს რაიონის სამ სოფელში: გოდოგანში, გარახაში და ჯუმითში. მირსობა დღეს ამ სამ სოფელში იმართებოდა ხატობა, რომელსაც „ჯეგე ან ჯგეგე მისარონი“ ეწოდებოდა.

სოფ. გოდოგანი კურზუს თემშია და აქ ერთ მაღალ გორაკზე აშენებულია პატარა ეკლესია, რომელსაც „ჯეგე-მისარონს“ უწოდებენ.

დღეობა იმართება თებერვალში ორი კვირით წინ ყველიერამდის და სალოცავად წინად დიდძალი მხვეწარი მოდიოდა თურმე, განსაკუთრებით ის გვარები, რომელთა ფუძის ან გვარის (ჯინჯიში ხატი) ხატად იგი ითვლებოდა: ფიჩხაია, ბერულავა, ჩარვაზია, მიქაია, გოგუა, ლაშხია, ნაჭყებია, აშორდია, ფონია, კვაშილა, გაბედა, არაჰამია და სხ. ჩარვაზია და ნაჭყებიას გვარიდან ირჩევდნენ ნათეებს, რომლებიც ხალხს ამწყალობდებდნენ. მირსობა დღეს გოდოგანში ომირსე ღორს კერის გარშემო სამჯერ შემოატარებენ და ჯეგე მისარონს შესთხოვენ ოჯახის კეთილდღეობას, მაგრამ ომირსე ღორის ხორცის ჭამა დაღამებამდის არ შეიძლება, დილით კი მოხარულ კვერებით და კვერცხებით თვალის საღობაზე ჩვეულებრივი წესით დაილოცებიან და შემდეგ ყველანი მიდიან ჯეგე მისარონის ეკლესიაში, სადაც წინათ ასრულებდნენ სხვადასხვა რიტუალს, ლოცვა-ვედრებას, რომელსაც მოჰყვებოდა ცეკვა-თამაში, სიმღერა და სხვა გართობანი. საღამოს მლოცავი სახლში ბრუნდებოდა, ოჯახის უფროსი ომირსე ღორით დაილოცებოდა, გაშლიდნენ სუფრას და ღორის ხორცს სჭამდნენ.

¹ ამოდებულია ჩემ მიერ 1935 წელს შეკრიბილი და ჯერ დაუბეჭდავი სამეგრელოს ეთნოგრაფიული მასალებიდან.

ამ დღეს სალოცავად მოდიოდნენ გამოთხოვილი ქალები, რომელთა ფუძის ხატად ჯეგე-მისარონი ითვლებოდა და მათ თან მოჰქონდათ სანთელი-საწირი და დაკლული ღორები. მათ აქ გვარის ნათეები ამწყალობლებდნენ და შემდეგ შვილდში გამოატარებდნენ.

ვისაც შეთქმული ჰქონდა, იგი ჯეგე-მისარონს ღამეს უთევდა. აქ მოჰყავდათ სულით ავადმყოფნი და თვალით სნეულნი. და მათ მისარონის ხატის წინ დააწვენდნენ „ხატიში ითონჯირაფა“, ღამეს უთევდნენ და ჯეგე-მისარონს ევედრებოდნენ ავადმყოფის განკურნებას.

თვალის სნეულებს საწირში მოჰქონდათ ორი სანთელი, ორი კვერი, ორი კვერცხი და თეთრი ფულები. ისინი მუხლმოყრით ეკლესიას სამჯერ შემოუვლიდნენ და ევედრებოდნენ ჯეგე-მისარონს თვალის საღობას.

ასეთივე ხატობა იციან სოფელ გარახაში, რომელიც მდებარეობს ჩხოროწყუს მახლობლად. თებერვალში მირსობა დღეს აქ გარახას წმ. გიორგის ეკლესიაში წინათ იმართებოდა ჯეგე მისარონის დიდი ხატობა. ამ ხატის ყმებია: მამფორია და უბირია და მირსობის ნათეებსაც ამგვარიდან ირჩევდნენ. აქ მოჰყავდათ თვალით სნეულები და სულით ავადმყოფნი და გარახის ჯეგე-მისარონს შესთხოვდნენ მათ განკურნებას. შეხვეწილები ხატს სწირავდნენ თვალის სანთლებს, რომლებიც წარმოადგენდნენ თვალის კაკლის ოდენა სანთლის რგოლებს. გარახიდან გათხოვილი ქალები მოდიოდნენ საწირით, მოჰქონდათ დაკლული ღორები და აქ ღორცულობდნენ, შემდეგ მათ ნათეები შვილდში გამოატარებდნენ.

გარახასა და ჩხოროწყუს მახლობლად მდებარეობს სოფ. ჯუმითი და მირსობას აქაც იცოდნენ ჯუმითის წმ. გიორგის ეკლესიაში დიდი ხატობა. ჯუმითის ჯეგე-მისარონი უბიერების საგვარეულო ხატია და ნათეებსაც ამ გვარიდან ირჩევდნენ. აქ მოჰყავთ თვალით სნეულები, სულით ავადმყოფები და ბნედიანები, რომლებსაც ალოცებენ ჯუმითის წმ. გიორგის—მირსას ხატს და შესთხოვენ მას შველას და განკურნებას. აქ მდგარა ხის ეკლესია, იგი ამ სამი წლის წინათ დაუშლიათ. დარჩენილა ერთი დიდი ცაცხვის ხე და მირსობას დღეს ამ ხის ძირში ღორცულობენ. ჯუმითიდან გათხოვილი ქალები მირსობას სალოცავად აქ მოდიან, მოაქვთ საწირ-სანთელი და დაკლული ღორები, ნათეები მათ ამწყალობლებენ, შემდეგ შვილდს დააყენებენ, წინ ორ ხმალს მიწაში ჩაარჭობენ, რომ ბოროტი და მავნე სული არ მიეკაროსო და ქალებს შვილდში ისე გამოატარებენ.

სოფ. ქაქვიანჯთან არის სოფ. ჯიხაშკარი, რომელიც ზუგდიდიდან დაშორებულია 7 კილომეტრით და აქ დღესაც დაკლულია სამლოცველო ადგილი მისარონ-კარი. მას უჭირავს საკმაოდ მოზრდილი და გაშლილი ფართობი, რომელიც დაფარულია ცაცხვისა და მუხის ხეებით, შუა მოედანზე დგას ხის პატარა სამლოცველო და მას აქ ჯეგე-მისარონს უწოდებენ¹. ნაალღომივეს,

¹ გადმოცემით წინათ აქ მდგარა ქვითკირის შენობა, რომელიც თათრებს დაუნგრევიათ, მისარონის ხატი თათრების შიშით მიწაში ჩაუფლავთ და დაკარგულა. მისარონის კარის ხის სამლოცველო ცარიელია, მხოლოდ მის კედლებზე შერჩენილია წმ. გიორგის ქალაღის ხატები.

ახალკვირის საშუაბათს მისარონ-კარში იმართებოდა ხატობა, სადაც სალოცავად მიდიოდნენ: ზარანდიები, შენგელიები და ჩარგაზიები, რომელთა საგვარეულო ხატად „ჯინჯი ხატად“ იგი ითვლებოდა. ხატობა დღეს რიგის მიხედვით ამ საგვარეულოდან ერთერთი ოჯახის უფროსი მისარონ კარზე მოიყვანდა კერატს, დაილოცებდა გვარის კეთილდღეობაზე, შემდეგ ღორს იქვე დაჰკლავდა და ხორცს მლოცავებს გაუნაწილებდა. ღორის თავს კი იგი გადაულოცავდა იმ მეკომურის უფროსს, რომელსაც რიგით მეორე წელიწადს ჯგეფ-მისარონისათვის კერატი უნდა დაეკლა.

ამ საგვარეულოდან გამოთხოვილ ქალებს ხატობა დღეს ჯგეფ-მისარონში მოჰქონდათ საწირ-სანთელი, ღორის თავ-ფეხები, კვერცხები და სხვა.

ჯგეფ-მისარონის სამლოცველო იყო აგრეთვე სოფ. გეჯეთში, რომელიც ნოქალაქევიდან სამი კილომეტრით არის დაშორებული. მისარონის ადგილი აქ დღესაც დაცულია, სადაც წინათ მდგარა ქვის პატარა შენობა, უკვე ნანგრევად ქცეული და ერთი დიდი ცაცხვის ხე, რომელიც 1927 წელს მოუჭრიათ. თებერვალში, მირსობა დღეს სალოცავად მიდიოდნენ გეგენავები და ალასანიები და აქ ჯგეფ-მისარონს შესთხოვდნენ: თვალის სისადეს, ყურის, თავის და წელის ტკივილისაგან განკურნებას. ხატს წირავდნენ: მიძევებს, ფულს, ნემსებს, ფერად ძაფს და სხვა.

ხალხურ გადმოცემით მისარონის სამლოცველოდან არაფრის წაღება არ შეიძლებოდა, დამნაშავეს მისარონი დააბრმავებდაო.

საყურადღებოა, რომ თვით ნოქალაქევის ძველი ციხის გალავანში დაცულია ეკლესია, რომელსაც ჯგეფ-მისარონს უწოდებენ. ეს შენობა თლილი ქვით არის ნაგები და ეკუთვნის რომ-ბიზანტიის პოლიტიკურ-რელიგიური გავლენის პერიოდს ძველ ლაზიკაში, დაახლოვებით IV—VI საუკ¹. ამიტომ ადვილი შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ ნოქალაქევი ამ ძველ არქეოპოლისში, რომელიც იყო ლაზების სამეფოს პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი ცხოვრების ცენტრი წარმართობის დროს აქ მართლაც არსებობდა მისარონის ან მითრას სამლოცველო, შემდეგ ჯგეფ-მისარონად წოდებული.

ნოქალაქევის ჯგეფ-მისარონს თავისი მამულიც ჰქონია, რომელიც პერტაიას გვარს თურმე ებარა. ჯგეფს მამულზე ვაზი ყოფილა გაშენებული და პერტაია ვალდებული იყო ამ ვაზის მოსავლიდან დაეყენებინა ღვინო და ხატობას იგი მიეტანა მისარონის კარზე, სადაც მლოცავებს უმასპინძლებოდნენ. დღეობა სცოდნიათ შემოდგომაზე და აქ სოფელი დაკლავდა საერთო ხარჯით ნაყიდ ერთ ძროხას. ყველას მოჰქონდა თითო კონა ღომის თავთავები. მებატული ხალხს დააჩოქებდა და ჯგეფ-მისარონს შესთხოვდა მფარველობას და თემის სახელით მას კარგი ჭირნახულისათვის მადლობას უცხადებდა და სხვა.

¹ ს. ყაუხჩიშვილი, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტფ. 1936 წ. გვ. 318—320.

აქ ჯეგე-მისარონის სახელით იციან წყველა და დალოცვაც. მაგალითად იტყვიან: „გაგიწყრეს ჯეგე-მისარონიო“ ან „ჯეგე-მისარონმა დაგლოცოსო“ და სხვა¹.

ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ სამეგრელოში, თუ ვინმეს რაიმე უბედურება ეწვია, ან ცეცხლისაგან ზიანი მოუხდა, ამას შირსას განრისხებით ხსნიან და მიზეზის გასაგებად მკითხავენთან გარბიან.

მირსობას სევანებიც იხდიან, რომლებიც თავიანთ „მეხსარიბს“ დიდი ზემოთ ეგებებიან. მეხსარიობა სევანეთში თითქმის ორი კვირა გრძელდება და ყველიერის ორშაბათს თავდება. მეხსარიობის პარასკევს ოჯახის უფროსი ამ დღისათვის საგანგებოთ გასუქებულ ღორს ან ხარს ჰკლავს სულ ერთია რომელი მათგანი იქნება, მხოლოდ ხარი ძვირია და ძნელი გასამეტიც, ამიტომ მეხსარიობას ჩვეულებრივ ღორსა ჰკლამენ, რომლის ხორცის ქამა დალოცვამდე აკრძალულია. შემდეგ ოჯახის თვითეული წევრისათვის თვალის კაკალის ზომის და ფორმის თვალის კვერებს აცხობენ. მეორე დღეს შაბათს ოჯახის უფროსი სამეხსარობო ღორს და კვერებს თაბახზე დაალაგებს და შემდეგ ლოცვას წარმოსთქვამს:

ხატ მეხსარაშ, სი ლოგვეშდ
ი ლოგმევერ, თერაღ მახიგ
ოგქაბენ, მარუმი ნაშვდობოშ
ოგზნდ, კუმაშ ოგფიშირ

ხატო მესარისაო, შენ შეგვეწიე
და მოგვეხმარე, თვალების ჭირი
მოგვაშორე, კაცების მშვიდობით
გაგვაზარე, საქონელი გავემირაველ და სხვა.

ხალხის რწმენით, ვინც ამას არ შეასრულებს მას თვალები ასტიკედებაო. მეხსარიობა სევანეთში დიდ დღესასწაულად ითვლება და მას წმინდათ ინახავენ. მეხსარიობის მომდევნო პარასკევს დაჰკლავენ სამეხსარიობა გოქს, რომელსაც შამფურზე შესწვამენ, მისი მოხარშვა არ შეიძლება. შემდეგ დაილოცებიან ჯვარის პარასკევზე (კარგი პარასკევი). მეხსარიობის კვირა სააღაპო კვირაა და დროს ატარებენ სიმღერა-თამაშით, ცეკვავენ ფერხულს, მოხუცები საუბრობენ და სხვა. მეხსარიობა ყველაზე სასიხარულო დღესასწაულად ითვლება სევანეთში და ამისათვის ყველანი ემზადებიან და სცდილობენ თავიანთი სურვილები დაიკმაყოფილონ. ძველად მეხსარიობის აღაპისათვის ღვინო აუცილებლად უნდა ჰქონოდათ, თუ არა და რანგი მანც ეშოვნათ. ვისაც ეს სასმელი არ ჰქონდა იგი სესხულობდა და სესხში აძლევდა პურს ან სიმინდს. მეხსარიობის დასასრულს, კვირა საღამოს ოჯახები ერთად შეიკრიბებიან, მიაქვთ თავიანთი

¹ ეს მასალები ადგილებზე შეკრებილია ჩემ მიერ 1936—37 წ. წ., როდესაც ჯეგე-მისარონის კულტის შესწავლის მიზნით მე მოვიარე სამეგრელოს ყველა რაიონები.

ჯეგე-მისარონის ეკლესიები ანტირელიგიური მოძრაობის დროს დაუნგრევიათ, დარჩენილია მხოლოდ სოფ. გოდოვანში და ისიც ნახევრად დაშლილია. რაც შეეხება ჯეგე-მისარონის ხატს, რომელსაც ხალხი თაყვანსა სცემდა, აქ უკვე აღარ მოიპოვება და არც იციან თუ რა ბედი ეწია მას. ძველი ნათევებისა და მოხუცების გამოკითხვიდან გამოიჩნდა, რომ გოდოვანის ჯეგე-მისარონის ხატზე გამოსახული ყოფილა შუბითა და ფართო შეიარაღებული მამაკაცის მთელი ფიგურა (წმ. გიორგი) ხუცური წარწერით. გარანისა და ჯუშითის ჯეგე-მისარონის ხატზე-ვიც გამოსახული ყოფილა გველეშაპის გამამირავეი მხედარი (წმ. გიორგის ჩვეულებრივი გამოსახულების ხატი).

სურსათი, გაშლიან საერთო სუფრას და დროს მხიარულად ატარებენ გათენებამდის. რაც მეფასარიობის ტაბლაზე დარჩება, ყველაფერს გინაწილებენ და თავიანთ სახლებში წაიღებენ¹.

მეფასარიობის მომდევნო შაბათს ზემო სვანეთში ასრულებენ „ლიღუმესარ“-ის რიტუალს. აცხოვენ კვერებს და „დარეცხან დედემ“-ს (ციხას) ევედრებიან შინაურ პირუტყვის მფარველობას.

ამ სალოცავს გურიაშიაც იხდიან და მას „მოისარიობა“-ს უწოდებენ. მოისარიობას ოჯახის უფროსი პატარა ცომს მოზელავს, შემდეგ მას ორ პატარა გუნდას მოსწყვეტს და ოჯახის წევრებს სათითაოდ გამოუძახებს. ოჯახის უფროსი ამ ცომის გუნდას თვითნებულ მათვანს ორივე თვალის გარშემო შემოუტრიალებს და თან მოისარს შესთხოვს მათი თვალის საღობას და შემდეგ შენალოცვ გუნდას სუფთა წყალში ჩაადგებს. დასასრულ, ცომის გუნდიან წყალს ოჯახის დიასახლისი აიღებს და სადმე სუფთა წყალში ან მდინარეში ჩაყრის².

თუ ჩვენ ახლა მეგრულ-სვანურ-გურულ მირსობას ღვთაება მირსას რწმენას და მის რიტუალს შევადარებთ, მათ შორის ბევრ საგულისხმო მსგავსებას აღმოვაჩინებთ. გარდა სახელწოდების მხრივ მსგავსებისა (ავეტას Miira 2), მეგრ. „მირსა“, სვან. „მეფასარიბ“, გურ. „მოსარიობა“) ირანული მითრას და ქართულ შესატყვის რწმენას რამდენი შინაგანი მომენტიც აახლოვებს ერთმანეთს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დასავლეთ საქართველოს მირსობა საზოგადოთ თვალის სალოცავია, რომელიც მუდამ სინათლის ემბლემა იყო. მირსობას მსხვერპლად ღორს სწირავენ. ხმარობენ მოხარშულ რგვალ კვერებს, კვერცხებს და სუფთა წყალს. მირსობას თებერვალში იხდიან, სამეგრელოში ხუთშაბათს დღეს.

ამ მხრივ აღსანიშნავია, რომ მირსასავით ღვთაება მითრაც აპურა-მანდას თვალათ იწოდებოდა და მითრას ემბლემად თვალების-გამოხატულება იყო მიღებული. ძველ სომხეთში მზე და მთვარე მითრას თვალად იწოდებოდა³.

კვერცხი, როგორც სიცოცხლის სიმბოლო, მითრას მიმდევართა შორის ამ ღვთაების სიმბოლოთ იყო აღიარებული. ამის შესახებ „ვედაში“ ნათქვამია, რომ მითრა მზე თვალი ღვთაებისა, კვერცხისაგან შობილი დიდათ ეხმარება „სვეითრებს“ (კეთილ სულებს) ბოროტების დათრგუნვაშია.

მაგრამ მირსობის რიტუალში ფრიად საყურადღებო მოვლენას ღორის მსხვერპლად შეწირვა წარმოადგენს. გარეული ტახი იეშთსადემში პატივისცემითაა მოხსენებული, როგორც მითრას ცხოველი და იმის შესახებ იქ ნათქვამია: ამ სასარგებლო ცხოველის მოდგმა მეორედ მკვდრეთით აღდგომამდე უნდა

¹ Арсен Ониани, Сван. тексты на Лашхском наречии. Мат. по Яфет. Языкозн., IX, Петроград 1917 г. стр. 18.

² გამოითქმოდა დაახლოვებით „მირსა“-დ: იხ. В. Миллер სიტყვა Мифра: Энцикл. сл. Брок. Ефрон, წ. 38.

³ З. А. Рагозина, Op. cit. გვ. 48; Н. О. Эмин, Op. cit. გვ. 26—28. Беттани и Дуглас, Op. cit. გვ. 25, 276.

გავრცელდეს“-ო¹. ამის გარდა, ვესტას ერთს მუხლში ნათქვამია, რომ, როდესაც მითრა ბნელი ძალების დასათრგუნავათ ეტლით გამოდის, მათ წინ მიუძღვით „ვერეთრაუნა“ (გამარჯვება) და „ბრძენთა ფიცი“, რომლებიც გარეული ღორის სახით არიან წარმოდგენილნი და თავიანთი მახვილი ეშვებით ბოროტ სულებს ჰმუსრავენ. ღორის დაკავშირებას მითრას კულტთან აგრეთვე მოწმობენ ტრანსილვანიაში, მარსელში, ტიროლსა და მანჰაიმში აღმოჩენილი მითრას ბარელიეფები, სადაც სხვა ცხოველებთან ერთად მითრას გვერდით ღორიცაა გამოხატული².

ამ მხრივ ქართული მირსობა საყურადღებო მასალას შეიცავს მითრაიზმის ისტორიის შესასწავლად. ის თავისი რიტუალობით და ომირსე ღორით ამკარად გვირკვევს მითრას ბარიელეფებზე გამოხატული ღორის დანიშნულებას. ამასთან დაკავშირებით ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ წარმართულ საქართველოში ღორი წმ. მუხასთან დაკავშირებით ტოტემათ ითვლებოდა და ის მზის ღვთაებისადმი იყო შეწირული³. მითრაც ხომ მზისა და სინათლის ღვთაება იყო, რომლის წმინდა ცხოველთა შორის ღორის ტოტემსაც საპატიო ადგილი ეჭირა. ამიტომ, როგორც მირსობის რიტუალის შესწავლიდან ირკვევა, ჩვენს წარმართ წინაპრებს მაზდეანურ რწმენის შეთვისებისას, ღორის არსებული კულტი მირსასთან დაუკავშირებიათ, რაც სრულიად ეთანხმებოდა მითრაიზმის მოძღვრებას.

ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ დასავლეთ საქართველოში მირსობას თებერვალში იხდიან, როგორც ეს აღმოსავლეთის ქვეყნებში იყო მიღებული, მაგრამ საგულისხმოა ის გარემოება, რომ ძველ ქართულ წარმართულ კალენდარში თებერვალს ეწოდება „თთუც“ მიჰრაქანისაჲ (ანუ „მიჰრაქანი“) ე. ი. მიჰრას ანუ მირსას თვე. პავლე ინგოროყვას გამოკვლევით მიჰრაქანის თვის დასაწყისი ყოფილა 19 თებერვალი და დასასრული კი 20 მარტი⁴. პავლე ინგოროყვას აზრით კი: „სახელწოდება მიჰრაქანი“, არსებული სახით, ცხადია ქართულს შეთვისებული აქვს ირანულიდან; ირანულში ჩვენ გვაქვს ამ თვის სახელწოდების შემდეგი ფორმები: Mihrakan, Mihrakān (ფალაური). Mihrgān (ახ.-სპარსული): ქართულში, როგორც ვხედავთ, უცვლელად გადმოღებულია ამ ტერმინის ფაჰლაური ფორმა: mihrakān. მიჰრაქანი ნიშნავს ღვთაება მითრას (მიჰრ-ის) თვეს⁵. ავტორი ამის შემდეგ სვამს კითხვას: იცნობდა თუ არა კერძოდ ქართველური მსოფლიო მითრას კულტს არქაულ ეპოქაში? ამავე პ. ინგოროყვა იძლევა ასეთ ზოგად განმარტებას: „ირანული მითრა-იზმი რომ საქართველოში გავრცელებით სარგებლობდა, ეს უეჭველია. ჩვენი

თქვენი

1. Josep de Hammer, Mithriaca au Les Mithria, vol I, Paris, 1883, გვ. 40.

2. J. Hammer, Op. cit, vol. II, Atlas, planches III, V; F. Cumont, Op. cit, II, Fig. 115, 218.

3. სერგი მაკალათია, ახალწელიწადი საქართველოში, ტფილისი, 1927 წელს, გვ. 39-50.

4. პავლე ინგოროყვა, ძველ-ქართული წარმართული კალენდარი, საქართველოს მუზეუმის მოამბე, ტომი მე-6, ტფილისი 1931 წ. გვ. 438.

5. მისივე Op. cit. ტ. 7, ტფილისი, 1933 წ. გვ. 332.

წელთაღრიცხვის დასაწყისის უახლოეს საუკუნოებში ირანული მითრათისმი ფართოდ გავრცელდა მეზობელ ქვეყნებში, კერძოდ მცირე აზიაში და სომხეთშიაც; ბუნებრივია, რომ მას საქართველოშიაც უნდა მიეღო გავრცელება. და მართლაც, მითრას კულტის ირანული სახეობა რომ არსებობდა ამას, სხვათა შორის ადასტურებენ ირანული მითრათისმის თეოფორული სახელები: მიჰრ-დატ, მიჰრ, მიჰრან და სხვანი, რომლებიც მიღებული იყო კლასიკურ იბერიაში, ცხადია ან დროსვე, ირანულ მითრათისმთან ერთად ჩვენში დამკვიდრებულა ირანული თვის ეს სახელიც „მიჰრაკანი“-მითრას, მიჰრ-ის თვე“-ო (იხ. საქართველოს მუზეუმის მოამბე, ტომი 7, გვ. 333).

ამგვარად ქართული ძველ-წარმართული კალენდრის შესწავლამ 1933 წ. სავსებით დაადასტურა ჩემ მიერ ჯერ კიდევ 1924 წელს საჯარო მოხსენებაში გამოთქმული და 1927 წელს დაბეჭდილი მოსაზრება¹, რომ წარმართულ საქართველოში არსებობდა მითრას კულტი და თებერვალი უნდა ყოფილიყო მისი სადღესასწაულო თვე².

მეგრელებში მირსობას ხუთშაბათობით იხდიან, რომელსაც „ცააშხა“ (ცის დღე) ეწოდებოდა. ამიტომ საფიქრებელია, რომ ხუთშაბათი ჩვენში მიკუთვნილი ყოფილიყო მითრასადმი, რომელიც ბრწყინვალე ზეცის მეუფეთ ითვლებოდა და მზის, მთვარისა და ვარსკვლავების დახმარებით ზნელ ძალებს გამუდმებით ებრძოდა³.

ამის გარდა, მითრას კულტის არსებობას საქართველოში ისიც მოწმობს, რომ თვით ქართველი მეფეებიც კი მის სახელწოდებას ატარებენ, მაგალითად, მიჰრდატი ფარსმან მეფის შვილი, მიჰრანი ანუ მირიანი, ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფე, მიჰრანი ქართლის პიტიახში და სხვა.

მითრას, როგორც მეომართა ღვთაება და მძლეობის სიმბოლო, მეტად მიმზიდველი უნდა ყოფილიყო ქართული მხედრობისათვის. ამას მოწმობს ქართული ხალხური ეპოსი, რომელშიაც წითელი ზოლივით გატარებულია კეთილ და ბოროტ ძალებს შორის დაუსრულებელი ბრძოლები დღე-გამართა სახით.

ამგვარი ეპიური ხასიათის შემოქმედების ნიმუშს, სხვათა შორის, წარმოადგენს ქართული უძველესი სარწმუნოებრივი თქმულება ამირანზე. პროფ. ივ. ჯავახიშვილმა ამირანის სახელწოდების შესახებ სამართლიანად აღნიშნა: „რომ სომხურ ხალხურ თქმულებაში, რომელიც ქართული ამირანის თქმულების შესატყვისია, გმირს „მჰვირ“ ჰქვია. ამიტომ შესაძლებელია ქართულ თქმულებაში თავდაპირველადაც გმირის სახელს ბგერა „ჰაე“-ცა ჰქონდა და იქნებ

¹ სერგი მაკალათია, ღვთაება მითრას კულტი საქართველოში. საქარ. მუზეუმის მოამბე, ტ. 3, ტფილისი 1927 წ. გვ. 190.

² სამწუხაროდ პ. ინგოროცყვამ მიუხედავად იმისა, რომ მას ხელთ ჰქონდა ჩემი გამოკვლევა მითრას კულტის შესახებ საქართველოში, მან არც კი აღნიშნა ეს თავის შრომაში. ამით პატივცემულმა მკვლევარმა დაარღვია მეცნიერული კვლევისა და ავტორობის ეთიკა.

³ З. А. Рагозина, *Op. cit.* გვ. 82.

„ამიჰრან“-ად გამოითქმებოდა, რაც თავის მხრივ „მიჰრანს“-ს, „ამითრან“-ს, „მითრას“-ს უდრის“-ო¹.

მაგრამ ქართული ამირანი შეიძლება არა მარტო სახელწოდებით ენათესავებოდეს მითრას, არამედ თავისი შინაარსით და საგმირო თაგვადსავალით. და, თუ ჩვენ ამირანზე თქმულებას და შაჰ-ნამეს ქართულ ვერსიებს შევადარებთ, ავესტის ტექსტების შინაარსს და მითრას შესახებ არსებულ მითებს, მათ შორის ამ მხრივ მსგავსებას აღმოვაჩინთ.

ირანულისა და ქართული მითების ამგვარი მსგავსება, ჩვენის აზრით უნდა აიხსნებოდეს ერთისა და იმავე ღვთაების კულტის არსებობით. ეს ღვთაება მითრა იყო, რომელმაც უძველესი ქართულ სარწმუნოებრივი განცდებისა და რიტუალის ნიადაგზე მიიღო ადგილობრივი ღვთაების მირსას განსახიერება: მას, როგორც სინათლისა და კეთილისათვის მებრძოლ ღვთაებას, ქართული რელიგიური ფანტასტიკა უქმნიდა შესაფერის მითს, რომელმაც საგმირო თქმულებებისა და ზღაპრების სახით ჩვენამდე მოაღწია.

ერთი სიტყვით აქ მოყვანილი რიტუალური წესები და ისტორიული ფაქტები ნათლად მოწმობენ, რომ წარმართულ საქართველოში არსებობდა ღვთაება მირსას ან მითრას კულტი, რომელსაც ხალხი თაყვანსა სცემდა.

მაგრამ მირსას არსებობის საკითხი არ შეიძლება მხოლოდ ამით ამოიწუროს. ჩვენთვის ახლა საინტერესოა, იმის გამოკვლევაც, თუ რა ცვალებადობა განიცადა მირსამ ქრისტიანობის პერიოდში და რომელ ქრისტიანულ წმინდანში ჰპოვა მან თავისი ღვთაებრივობის ნაწილობრივი განსახიერება. ამ მხრივ ჩვენ არ დაგვირდება სხვადასხვა ჰიპოთეზებისა და მოსაზრებების წამოყენება. ამაზე გარკვევით მიგვითითებს ხალხში დღემდის დაცული სახელწოდება: ჯეგე —ან ჯგგირაგ-მის არონი, რაიც ნიშნავს წმინდანს, იმავე დროს გიორგის და მირსას (მითრას).

ჯეგე, ჯგგე, ჯგეჰე, გეგე ნიშნავს წმ. გიორგის ან ჯეგე გიორგის, ჯეგე წმ. გიორგი². სვანური „ჯგგრაგ“-იც ნიშნავს წმ. გიორგის³. ამგვარად ხალხურ შემეცნებაში ჯეგე-მისარონის სახით წარმოდგენილია წმ. გიორგი-მირსა, ე. ი. წარმართული მირსა თავისი ღვთაებრივი სახით გაიგივებულა ქრისტიანულ გიორგისთან. მაგრამ საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ამ ჯეგე-მისარონში მოცემულია წარმართული რწმენის უფრო ძველი ფენა, რომელიც დიდის გონებამახვილობით გაარკვია აკად. ნ. მარტოშვილი. მისი აზრით, მეგრული ჯეგე, ჯგგე, და სვანური ჯგგრაგ თავდაპირველად ნიშნავდა მუხას,

¹ ი. ე. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია წ. 1, ტფილისი 1928 წ. გვ. 148; პროფ. ლეონ მელიქსეთ-ბეგი, არტავაზდისა და მჭერის კვალი საქართველოში (სომხურ ენაზე) იბ. ენზიაწინის სამეცნიერო ინსტიტუტის მოამბე, წ. 1 და 2, ენზიაწინი, 1921—1922, გვ. 93—104.

² И. Кипшидзе, Грамматика Мингрельского (Иверского) языка. გვ. 412.

³ Н. Я. Марр, О религиозных верованиях Абхазов, Христ. Вост. т. IV, вып. 1, გვ. 135—140.

მუხის ტყეს¹, რომელსაც ჩვენში წარმართობის დროს თაყვანსა სცემდნენ². შემდეგ მუხის რწმენა წმ. გიორგის დაუკავშირდა. საყურადღებოა, რომ ფშაგ-ხევსურები წმ. გიორგის თავიანთ ლოცვებში ხშირად „მუხის ანგელოზად“ იხსენიებენ.

ხეთა მსახურება წარმართულ საქართველოში გავრცელებული იყო, განსაკუთრებით თაყვანსა სცემდნენ მუხას, რომელიც ითვლებოდა მზის ღვთაების სადგომად და მორწმუნეთა თვალში იგი წარმოადგენდა ერთგვარ ფეტიშს. მუხის ნაყოფის რკოთი იკვებებოდნენ ღორები და ეს ცხოველიც მუხის ღვთაებისადმი იყო შეწირული³.

მუხის (ჯეგე, ჯგვრაგ) ეს პრიმიტიული რწმენა საზოგადოებრივ-ეკონომიური განვითარების შემდეგ სტადიაში შესცვალა ანტროპომორფიულმა ღვთაებამ, საქართველოს სინამდვილეში კი მაზდეანურ რწმენასთან დაკავშირებით მას უნდა მიეღო ზადენ-იაზატა-მირსას განსახიერება და ეწოდა ჯეგე-მისარონი (წუა-მირსა). მუხის ღვთაების წმინდა ცხოველიც დაუკავშირდა მირსას კულტს და ამგვარად მუხის მზის ღვთაება მორწმუნეთა შემეცნებაში შესცვალა სინათლის ღვთაებამ ჯეგე-მისარონმა (მუხა-მირსა-იაზატა-ზადენი)⁴.

მაგრამ ჯეგე-მისარონის ტრანსფორმაციის პროცესი აქ არ შეჩერებულა. ქრისტიანობის სახით ჩვენში ვრცელდება ახალი სარწმუნოებრივი მოძღვრება, იწყება წარმართ ღვთაებათა „გაქრისტიანება“ და ჯეგე-მისარონიც გაქრისტიანებულ საქართველოს სინამდვილეში იღებს წმ. გიორგი (ჯეგე)=მირსას განსახიერებას. ამგვარად ჯეგე-მისარონის ქვეშ ჩვენ გვაქვს: მუხა=მირსა <იაზატა-ზადენი> = წმ. გიორგი. და ამაში მოცემულია ქართული რელიგიური შემეცნების განვითარების სამი პერიოდი: ხეთამსახურება, მაზდეანობა და ქრისტიანობა.

ფორიად საყურადღებოა, რომ ამ ჯეგე-მისარონმა თავისი სახელწოდებით და კულტით დღემდის მოაღწია. და ჩვენ საშუალება გვძლევს გავერკვიოთ მისი ჯერ კიდევ ცოცხალ რიტუალურ წესებში.

ამასთანავე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჯეგე-წმ. გიორგი—მირსას გაიგივება მარტო სახელწოდებით არ ამოიწურება. სოფელ ჯუშითის, გარახის და გოდოგანის ეკლესიები ცნობილია წმ. გიორგის სახელით, მაგრამ მას ლოცულობენ მირსობით. ამავე ეკლესიებში ესვენა წმ. გიორგის ხატი, რომელსაც ჯეგე-მისარონს უწოდებდნენ და მას ევედრებოდნენ მირსას სახელით.

¹ H. Я. М а р р. Op. cit., გვ. 140.

² ივ. ჯავახიშვილი, Op. cit. წ. I, ტფილისი 1928 წ. გვ. 87—89.

³ სერგი მაკალათია, ახალწელიწადი საქართველოში, ტფილისი, 1927 წელს გვ. 41—44.

⁴ ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ სოფ. ხუნწში ერთ გორაკს, რომელიც მუხით არის შემოსილი დღესაც „მეჭერი“ (მიჭრა-მირსა) ეწოდება. (იხ. პროფ. ლეონ მეღიქსეთ-ბეგო, არტავაზდისა და მჭერის კვალი საქართველოში, გვ. 96). ეს ადგილი მარტვილიდან (ძველი ჭყონდიდი) სამი კილომეტრით არის დაშორებული. ჭყონდიდი კი წარმართობის დროს ცნობილი იყო თავისი დიდი მუხით, რომელსაც ხალხი თაყვანსა სცემდა.

აღსანიშნავია აგრეთვე ის გარემოება, რომ სვანეთში მეისარობას ღორებს უღვალის წმ. გიორგის სწირავენ (ეცერის საზ.) და მას მირსასავით შესთხოვენ კარგად ყოფნას.

ერთი სიტყვით ჯეგე-მისარონის ხალხური რწმენისა და რიტუალის შესწავლა აშკარათ მიგვიჩვენებს, რომ ქართული წმ. გიორგის წინამორბედი ღვთაება მირსა უნდა ყოფილიყო. ამიტომ საჭიროა იმის შემოწმება და შედარების საშუალებით გამოკვლევა, თუ რა შინაგანი მომენტები აკავშირებენ წარმართულ მითრასა და წმ. გიორგის ქართულ რწმენას.

წმ. გიორგის კულტი საქართველოში ფართოდ იყო გავრცელებული და მას ჩვენი ხალხის რწმენაში უპირველესი ადგილი ეჭირა. მაგრამ ამავე დროს წმ. გიორგი მსოფლიო წმინდანია, რომლის თაყვანისცემა გავრცელებულია ყველა საქრისტიანო ქვეყნებში. ამიტომ მისი წარმოშობის საკითხის გარკვევა მეცნიერებაში მუდამ დიდ ინტერესს იწვევდა. რასაკვირველია არც ერთ სერიოზულ და კემშიარტ მეცნიერს იქვიც არ დაბადებია წმ. გიორგის წარმართული წარმოშობის შესახებ, მხოლოდ მუდამ კამათს იწვევდა საკითხი, იმის შესახებ, თუ რომელი წარმართი ღვთაება უნდა ყოფილიყო იმისი წინამორბედი.

წმ. გიორგის თავისი გენეტიური წარმოშობით მეცნიერები უკავშირებენ სხვადასხვა წარმართ ღვთაებებს: თამუზს¹, ჰორუსს², ბერსისს³, და სხვა.

მაგრამ მათ შორის ყველაზე ძლიერი და მეცნიერულად დასაბუთებული ჰიპოთეზა ა. გუტშმიდმა წამოაყენა, რომელმაც წმ. გიორგი შეადარა ღვთაება მითრას და აღნიშნა, რომ წმ. გიორგი არის გაქრისტიანებული მითრაო⁴. გუტშმიდის ამ ჰიპოთეზამ მეცნიერთა შორის კამათი გამოიწვია⁵, მაგრამ გუტშმიდის ჰიპოთეზა დღემდის ძლიერია და მეცნიერულ მნიშვნელობას არ არის მოკლებული. თავის ჰიპოთეზის დასამტკიცებლად გუტშმიდმა ფართოდ გამოიყენა საქრისტიანო ქვეყნებში დაცული წმ. გიორგის თაყვანისცემის წესები და წერილობითი ძეგლები, მაგრამ იგი სამწუხაროდ არ იყო გაცნობილი საქართველოში დაცული წმ. გიორგის რიტუალის წესებთან, რომელსაც შევედო მისი ჰიპოტეზისათვის უდიდესი სამსახური გაეწია.

¹ Baring-Gould, Curious Myths of the Middle Ages, London, Oxford and Cambridge 1877 (Nem edition 1881) S. 266—316 S. George.

² Clermont-Ganneau, Horus et saint Georges d'après un bas-relief inédit du Louvre, Revue archéologique N. 5. 32 (1876) 196—204, 372—399; მისვე, Le mythe d'Horus et de St.—Georgie, nouveau document iconologique, Etudes d'archéologie orientale I, 1880, S. 78—82.

³ N. P. Holmstedt, *Νεοελληνική μυθολογία. Περὲς καὶ ἄγιοι Γεώργιος. Ἐξ. Ἀσπίου*, Ἀττικὸν ἡμερολόγιον (1872) 174—193.

⁴ A. V. Gutschmid, Über die Sage vom H. Georg, als Beitrag zur iranischen Mythengeschichte, Berichte über die Verhandlungen der Kgl. Sächs. gesellschaft der Wissenschaften 13 (1861) 175—202. Wiederholt in A. V. Gutschmids Kleinen Schriften 3 (1892) 173—204.

⁵ K. Krumbacher, Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung, München 1911, ss. 303—304 (Mythologische Deutung der Georgslegende: Georg-Mithra).

მართალია წმ. გიორგის წარმოშობის შესახებ ჩვენშიაც არა ერთი ჰიპოთეზა იყო წამოყენებული, მაგრამ წმ. გიორგის მითრასთან დაპირისპირების ცდა არ ყოფილა. ა. ვესელოვსკი მას მზღდენურ რწმენასთან დაკავშირებით ირანულ ღვთაებად სთვლიდა¹. ა. ხახანაშვილი წმ. გიორგის ღვთაება მარსს აღარებდა². მხოლოდ უკანასკნელად თავის ვრცელ გამოკვლევაში პროფ. ივ. ჯავახიშვილმა ქართული თეორი გიორგი მთვარის ღვთაებად აღიარა³.

ჩვენ აქ არ შეუდგებით ამ ჰიპოთეზების კრიტიკულ განხილვას წმ. გიორგის წარმოშობის შესახებ. მხოლოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ პროფ. ივ. ჯავახიშვილის ჰიპოტეზა ქართული წმ. გიორგის მთვარის ღვთაებად მიჩნევისა სრულიად არ ეწინააღმდეგება ჩვენს მოსაზრებებს წმ. გიორგის მითრასთან დაპირისპირების საკითხში. პირიქით ჩვენ ვიცით, რომ მითრას კულტს საზოგადოდ ახასიათებდა ასტრალურ ღვთაებათა, განსაკუთრებით მზისა და მთვარის, თაყვანისცემა და მითრას ბარელიეფებზე მუდამ მზე და მთვარეა გამოსახული (Fr. Cumont, Op. cit. Fig. №№ 123, 168, 357, 424 და სხვა).

ამასთანავე მცირე აზიის იმ ქვეყნებში, სადაც მთვარის კულტი ძლიერი იყო, მითრა იქ წარმოდგენილია მთვარის სახით და მას, როგორც მთვარის ღვთაებას, თაყვანსა ცემდნენ. მაგალითად, პონტოში მითრა გამოსახული იყო მენის (მთვარის ღვთაება) სახით (იხ. Н. А. Кун., გვ. 126). ძველ სომხეთშიც მითრას ერთერთი ხილული განსახიერება მთვარე იყო (იხ. Н. А. Эмин, გვ. 26—28).

ერთი სიტყვით, მითრას რწმენაში მთვარის კულტი დიდ როლს თამაშობდა და წარმართულ საქართველოში არსებული მთვარის თაყვანისცემაც, რასაკვირველია თავის განსახიერებას ჰპოვებდა მზღდენურ მოძღვრებასა და მითრას კულტში, რომელიც შემდეგ წმ. გიორგმ შესცვალა. ამით აიხსნება ის გარემოებაც, რომ ქართულ წმ. გიორგის რიტუალში გადანაშთის სახით მართლაც მოცემულია მთვარის თაყვანისცემის საყურადღებო მომენტები, რაც ასე საფუძვლიანად გავრცედა პროფ. ივ. ჯავახიშვილმა.

ჩვენ მიზანია მირსასა (მითრა) და წმ. გიორგის დაპირისპირებით გავარკვიოთ მათ შორის არსებული გენეტიკური კავშირი.

მაგრამ, სანამ ამის განხილვას შეუდგებოდეთ, საჭიროა მოკლეთ შევეხოთ მითრას კულტის გავრცელების ისტორიას დასავლეთის ქვეყნებში, განსაკუთრებით რომის იმპერიაში, რომელთანაც ძველ იბერია-კოლხეთს მჭიდრო პოლიტიკურ-ეკონომიური და სარწმუნოებრივი ურთიერთობა ჰქონდა.

მითრას კულტი რომში პირველად რესპუბლიკის ხანაში გაჩნდა. მისი კულტი მცირე აზიიდან პომპეუსის მხედრობამ შემოიტანა და სწრაფად გავრცელდა მთელ რომის იმპერიაში. მითრა, როგორც მძლეობის ღვთაება, მე-

¹ А. Н. Веселовский, Разыск. в области рус. дух. стихов „Св. Георгий в легенде, песне и обряде“ (Прил. к. XXVII тому ЗИАН. № 3, 1880 г. гв. 67—70.

² А. Х а х а н о в, Грузинский извод сказ. о св. Георгии, Москва 1892 г.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. I, ტფილისი 1928 წელი გვ. 45.

ტად იზიდავდა მილიტარიზმით გაქცენილ რომაელთა მხედრობას და მისი კულტის მთავარ გამავრცელებელიც ჯარისკაცები იყვნენ. რომის კეისრის ტრაიანეს დროს მითრაიზმი გასაოცარი სისწრაფით ვრცელდებოდა მთელს რომის იმპერიაში. იმპერატორმა ავრელიანემ მითრაიზმი აღიბრა მთავარ რელიგიათა და 273 წელს განსაკუთრებული ედიქტით კი გამოცა, რომ 25 დეკემბერი მითრას დაბადების დღით ედღესასწაულათ და უწოდა მას „Dies Natalis Solis invicti“ (დაბადება უძლეველი მზისა). ამ დროიდან რომში არსებული მზისა და სინათლის ღვთაებების ერთგვარი ასიმილაცია ხდება მითრას კულტში და რომაელთა შემეცნებაში მითრა მზის ღვთაებათ იქცა.

ეს გარემოება იმით აიხსნებოდა, რომ მითრაიზმი მორწმუნეებს იზიდავდა თავისი ახალი მოძღვრებით და ასკეტურ მორალით, რომელიც წმ. აღმოსავლური ხასიათის მატარებელი იყო. მისი ღვთაებრივი ძალა კეთილისა და ბოროტების შორის დაუსრულებელ ბრძოლასთან იყო დაკავშირებული და ეს განუწყვეტელი ბრძოლა მორწმუნოებისაგან მოითხოვდა აქტიობას და მედგარ ბრძოლას ბოროტების დასაძლევათ. მითრაიზმის მოძღვრებით, კეთილისადმი ლტოლვა იმავე დროს მისწრაფება იყო ბრძოლისა და შემოქმედ შრომისაკენ. რადგანაც შრომა კეთილიაო. ამიტომ მითრას მიმდევრები ყოველგვარ თავგანწირვას, მამაცობას და გულადობას მორჩილებაზე მალა აყენებდნენ.

ამასთანავე მითრაიზმი მორწმუნესაგან მოითხოვდა სულიერ სიფაქიზეს და სიწმინდეს, რომელიც მარხვითა და ლოცვებით ასკეტობამდის იყო აყვანილი მითრას მიმდევართა შორის სიცრუის ჩადენა, პირობის დარღვევა აკრძალულ იყო და დიდ ცოდვათ ითვლებოდა, რადგანაც მათი რწმენით მითრა მტერი იყო ყოველგვარი სიმრუდისა. მითრა მორწმუნეთა შორის სქესობრივათაც წმიდა იყო და ის მუდამ ვაჟკაცურად იყო გამოხატული, მარტო და არასოდეს ქალმერთის გვერდით. მითრელები ამბობდნენ: „ადამიანისათვის ცხოვრება გამოცდაა, ვანც იმარჯვებს ის საიქიოს კეთილ საჩუქარს მიიღებსო“, ამიტომ გასაგებია, რომ მითრაიზმი, როგორც ბრძოლისა და ვაჟკაცობის მადიდებელ პირველყოფისა ჯარისკაცთა სარწმუნოებათ ითვლებოდა.

ამასთანავე მეტად დამახასიათებელი იყო ის გარემოება, რომ მითრა კულტი რომის იმპერიაში და საზოგადოთ დასავლეთ ქვეყნებში ხართან იყო დაკავშირებული. იგი ყველა ბარელიეფებზე წარმოდგენილია ხარის მკვლელობით მითრაიზმის მოძღვრებით მითრას უმთავრესი ღვაწლი იყო ბრძოლა პირველ ცოცხალ არსებასთან—ხართან, რომელიც ქვეყნათ გაჩნდა თვით აპურა-მაზღი ბრძანებით. მითრა იჭერს ხარს და მას ხანჯლით ჰკლავს, არიმანი შეეცად წაეზილწა ხარის სისხლი და თესლი. მაგრამ მთვარის ღვთაებამ მოაგროვა ხარის თესლი და იგი გაწმინდა. (იხ. К у н. გვ. 134). ხარის თესლისაგან წარმოიშვნენ სასარგებლო ცხოველები, ხარის სული ზეცაში დასადგურდა და სქონლის ჯოგების მფარველიაო, ხერხემლის ტვინისაგან აღმოცენდნენ სხვადასხვა პურეულიო, სისხლისაგან ყურძნის მტევნებო და სხვა. (იხ. К у н. გვ. 134—135).

ამიტომ ვისაც ცოდვებისაგან სურდა განწმენდა, მას მსხვერპლად მითრეუმში (მითრას სამლოცველო) ზვარაკად ხარი უნდა მიეყვანა და მისი სისხლით გაბანილიყო ¹.

ქრისტიანობის გავრცელების პირველ პედიოდში მორწმუნეები არავითარ განსხვავებას არ ამჩნევდნენ მითრაიზმისა და ქრისტიანულ მოძღვრებასა და მათი რიტუალურ წესებს შორის. მორწმუნეთა შემეცნებაში ეს ორივე სარწმუნოებრივი მიმართულება თითქმის ერთი და იგივეობას წარმოადგენდა, ამიტომ მითრაიზმი მეტად საშიში მეტოქე შეიქნა ქრისტიანებისათვის, მათ შორის დაიწყო ბრძოლა, რომელიც გავრცელდა 347 წლამდის, როდესაც პრეფექტი გრაქხის ბრძანებით მითრეუმები თანდათანობით გაანადგურეს და მე-V საუკუნიდან მითრაიზმის ნანგრევზე ქრისტიანობა განმტკიცდა.

რასაკვირველია ასეთივე ბრძოლა უნდა განეცადა წარმართულ მირსასა და ზიხლიანურ მოძღვრებას საქართველოში, როდესაც ჩვენში შემოიჭრა ქრისტიანული მოძღვრება. ბრძოლის ეს მომენტი სხვათაშორის აღწერილია ქართველთა ეძველეს მატთანეში „მოქცევაჲ ქართლისაჲ-ში“, სადაც მოყვანილია ეპიზოდი შმ. ნინოს (ქრისტიანობის) მიერ მახუდნაური კერპების: არმაზისა და ზადენის ეპისხვრევისა და მიჰრან ან მირიან ქართველთა მეფის მოქცევის შესახებ ².

ამ თქმულებაში აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ წარმართობის სახით ამოყვანილია მირიანი ან მიჰრანი. საფიქრებელია, რომ აქ წარმართი მეფის იჰრანის სახით წარმოდგენილი იყოს თვით ღვთაება მირსა-იაზატა (ზადენი), რომლის კერპები ქრისტიანობამ გაანადგურა ³.

წმ. გიორგი თავისი წარმოშობით რასაკვირველია ქართული ღვთაება არ არის. იგი წარმოიშვა მცირე აზიაში და აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ წმ. გიორგი წოდებულია კაბადუკიელათ, სწორედ რომის იმ პროვინციიდან, რომელიც მითრაიზმის გავრცელების ერთ-ერთი ძლიერი ცენტრთაგანი იყო.

¹ Albrecht Dieterich, Eine Mithras liturgie, Leipr. 1903 გვ. 93—134.

² მოქცევაჲ ქართლისაჲ (იხ. Опис. рукопис. общ. распростр. грам. т. II; ივ. ჯახიშვილი Ор. cit. წ. I, 1928 წ. გვ. 203 და 204; 261—265. გვ. 751.);

³ რომ ეს შესაძლებელია ასე მომხდარიყო ამას მოწმობს ნ. მარრის მოსახრებაც ართულ წარმართი ღმერთების წარმოშობის შესახებ. ნ. მარრი ამბობს, რომ ქრისტიან მემიანებს ყალბი და შემცდარი შეხედულება ჰქონდათ წარმართ ღმერთების წარმოშობაზე. ათი წარმოდგენით წარმართა ღმერთები წარმოშობილი იყვნენ ძველ მეფეებისაგან, რომლებიც უღვამდენ ქანდაკებებს და შემდგომ მათ თაყვანსაცემდენ, როგორც ღმერთებს.

ამიტომ თუ ღმერთები ძველი მეფეები იყვნენ, მაშინ მემატაიანებს შესაძლებლად მიიჩნათ ადგილობრივ ღმერთებზე თქმულებები გადაეტანათ იმ მეფეებზე, რომელთა შესახებ ნობები არ მოიპოვებოდა. ასეთივე შეხედულება გაბატონებული იყო სომხურსა და ქართულს ისტორიო მწერლობაში (იხ. Н. Марр, Боги языческой Грузии გვ. 2).

ნ. მარრის ეს მოსახრება საყურადღებოა, მით უმეტეს წყაროების მიხედვით მირიან მეის პიროვნება, როგორც იბერიელთა პირველ ქრისტიან მეფისა ჯერჯერობით საბოლოოდ აღგენილი და გამორკვეული არ არის. (პროფ. ივ. ჯახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. I, ტფილისი 1928 წ. გვ. 203—204, პროფ. კ. კეკელიძე, ქართველთა მოქცევის თავარი ისტორიულ-ქრონოლოგიური საკითხები, ყურ. „მიმოხილველი“. ტფილისი, 1926 წ. გვ. 25—30).

წმ. გიორგის შესახებ ქრისტიანობის პირველ პერიოდში, საბერძნეთისა და მცირე აზიის ქვეყნებში ითხზებოდა მრავალი აპოკრიფული თქმულებები და თუ ჩვენ ამ აპოკრიფულ თქმულებებს შევადარებთ მითრას შესახებ თქმულებას, მათ შორის საგულისხმო მსგავსებას აღმოვაჩინებ. წმ. გიორგი როგორც მარტილობის ავტორები მოგვითხრობენ,¹ გამოჩინებული და სახელგანთქმული მეომარი ყოფილა, რომელიც კეისარი დიოკლეტიანეს ჯარში მსახურებდა. მაგრამ როდესაც ამ კეისარმა ქრისტიანებს სასტიკი დევნა დაუწყო, გიორგი მას განუდგება, მასთან ერთად მთელ წარმართობასაც და ქრისტიანებს ემხრობა. ამისათვის მან მრავალი წამება განიცადა, ამიტომ პირველ ქრისტიანთა შორის იგი მეომარ წმიდანად და ქრისტიანთა მფარველად იყო აღიარებული. მისი დღესასწაული, როგორც ღვთაება მითრას, ქრისტიანულმა ეკლესიამ გაზაფხულისა და შემოდგომის მხის მოქცევას დაუკავშირა.

გარდა ამისა წმ. გიორგი, როგორც მითრა, მიწის მუშაკთა და განსაკუთრებით მწყემსთა მფარველად იყო აღიარებული. იგი მითრასავით კეთილ და ბოროტ ძალთა შუა სდგას და ბოროტების დასათურგნავათ იბრძვის. ამ ბოროტების სიმბოლიური გამოსახულებაც ის ვეშაპია, რომელსაც წმ. გიორგი თავისი მახვილით ჰკმირავს. ამასთანავე ორივე ღვთაება ერთნაირი სამხედრო მოკავშილეობით არიან აღჭურვილნი: თავზე ჩაფხუტით, მუზარადით, ხელში უჭირავთ გრძელი შუბი, წელზე არტყიათ ხმალი და თეთრ ცხენზე სხედან.

თვით მითრას მსხვერპლი—ხარი აგრეთვე დაკავშირებული იყო წმ. გიორგისთან, რომელიც აპოკრიფულ თქმულების მიხედვით, ერთ კეთილ მორწმუნე კაბადუკიელს თეოპასტეს მკვდარ ხარს გაუცოცხლებს. ამავე აპოკრიფის ცნობით, თეოპასტემ ხარი საძოვარზე დაჰკარგა და წმ. გიორგის შეპირდა, თუ იგი მას ხარს აპოგინებდა დაკარგულ ხარს მას შესწირავდა. თეოპასტემ ხარი მართლაც იპოვა, მაგრამ მისი შეწირვა დანანდა და წმ. გიორგის სამაგიერო სხვა ცხოველი შეწირა, მაგრამ წმ. გიორგიმ შეწირული მსხვერპლი არ მიიღო და იგი თეოპასტეს მანამდის არ მოეშვა, სანამ მას ხარი არ შეწირა.²

გარდა ამისა, წმ. გიორგისთან აგრეთვე დაკავშირებულია გამოქვაბულთა თაყვანისცემა. ამ გამოქვაბულებს მითრელებიც თაყვანსა სცემდნენ, მაგრამ გაქრისტიანებული მითრელებისათვის გამოქვაბულები რომ შეეზიზღებინათ, აპოკრიფულ თქმულებით, წმ. გიორგი იქ ეშმაკს ამწვდევს და ამგვარად გამოქვაბულთა მითრეუმები ქრისტიანებმა ეშმაკთ საღვთოთა გადაქციეს. მაგრამ ამ ორ ღვთაების, წარმართულ მითრასა და ქრისტიან წმ. გიორგის ნათესაობის გამოსარკვევად მარტო აპოკრიფებზე დამყარება არ კმარა, უფრო მნიშვნელო-

¹ წმ. გიორგის მარტილობის ბერძნული და ლათინური ვარიანტების ტექსტები რუსულ თარგმანით მოთავსებულია აკად. ვესელოვსკის გამოცემაში: „Разыскания в области русских духовных стихов“.

² საბინინი, საქ სამოთხე, სპბ. 1880 წ. გვ. 48—68.

ვანია საისტორიო წყაროებში შემონახული ცნობების გარკვევა და ხალხში დაცული რიტულისა და საკულტო წესების შედარებითი შესწავლა¹.

უტყუარ ცნობების უქონლობის გამო ძნელია იმის დადგენა, თუ რა დროიდან შემოდის ჩვენში პირველად წმ. გიორგის თაყვანისცემის კულტი.² ამ მხრივ საყურადღებოა ისტორიული ხასიათის ერთი ვადმოცემა, რომელიც ეხება ქართველთა მოქცევას. მასში სხვათა შორის ნათქვამია. „განუსაკუთრა (ნი-ნომ) წმ. გიორგი ღვაწლ-დიდებულსა და მოქცეულსა თვისსა ერსა და დაუდგა სჯულად, რათა სხვათა შორის წმინდათა აქენდეს უმეტესი სასოება და სურვილი წმ. გიორგისა, ვინაიდან განგებულებითაც ზეგარდმოთა „გიორგიელად“ წოდებული იგი (ქართველნი) უწინარეს ჟამიდან... მიერიდგან წმინდანმა ნინო, სათნოყოფისა მიფისა და მთავართა მისთა და ერისა მისისათა განუწყენსა და მეფენი მარადის დროშათა ზედა და ლერბთა მათთა დასწერდეს სახესა წმ. ამის მთავარ მოწამისა გიორგისასა და ეგრეთვე ყოველთა ზედა საკურველთა და ჩაფხუტთა ზედა მხედართასა და იქმნა სახეჲ მისი შეწყნარებულ პირველ ორდენად ქართველთა სახელმწიფოსა... და ვინაიდან ქართველთა პირველსავე ჟამსა მოქცევისა თვისისა აღირჩიეს მოწამე ესე უაღრეს სხვათა წმიდათა მფარველად, იწყეს და აღაშენეს 365 ტაძარი... სახელსა ზედა წმიდისა ამის მთავარ მოწამისა“.³

ეს ცნობა რასაკვირველია ისტორიულ სინამდვილეს არ შეიცავს, იგი წარმოადგენს ხალხური ვადმოცემის ერთერთს ვარიანტს, რომელიც შეტანილია წმიდათა ცხოვრების ძეგლებში და საეკლესიო თხზულებებში. მხოლოდ აღსანიშნია ის გარემოება, რომ ამ თქმულებით წმ. გიორგი დაკავშირებულია წმ. ნინოსთან და ქართველთა მოქცევასთან. ამასთანავე ნინომ განუწყენს ქართველ მეფეებს თავიანთ სამეფო დროშაზე გამოესახათ წმ. გიორგი ისეთი სახით, როგორც საზოგადოდ წარმოდგენილი იყო მითრე არმოსავლეთისა და

¹ ოფიციალური ქრისტიანობა, როგორც საზოგადოდ ყველგან, ჩვენშიაც სასტიკად სდევნიდა წარმართობის ყოველგვარ ნაშთებს. ისპობოდა წარმართული ხასიათის ნივთები თუ წერილობითი ძეგლები. ამით აიხსნება ქართველი მემკვიდრეების დუმილი, ქართული წარმართობის შესახებ და ნივთიერი ძეგლების სიმცირეც. მაგრამ დევნილმა წარმართობამ თავი შეაფარა საზოგადოების დაბალ ფენების ოჯახებს და ამით ვადარჩა განადგურებას. განსაკუთრებით ეს ითქმის იმ ტომებზე, რომლებიც თავიანთ კილოზე ლოკულობდნენ: მეგრელები, სვანები და აფხაზები. ეს ტომები ოფიციალური ქართული საეკლესიო ენით ქრისტიანულ ტაძრებში ლოკულობდნენ და იმავე დროს ოჯახის კერასთან და „ოჯახერთან“ თავიანთ ენაზე წარმართული ლოცვა-ვერებებს წარმოსთქვამენ.

² ქართული მე-8-9 საუკუნის ნათარგმნი ჰაგიოგრაფიული მწერლობაში მოიპოვება ზოგიერთი ცნობები წმ. გიორგის შესახებ (იხ. პროფ. კ. კეკელიძე, კიმენი, ტ. I, ტფილისი 1918 წ. გვ. XXXVIII—XXXIX, 4). მხოლოდ წმ. გიორგის ცხოვრება—მოღვაწეობის სრული თარგმანი ჩნდება არა უადრეს მეათე საუკუნისა, ეს „ცხოვრება“ რამდენიმე რედაქციით არის შემონახული ქართულ ენაზე.

საგულისხმოა, რომ საქართველოს ფეოდალური მონარქიის გაძლიერებასთან (XI—XII საუკ.) ჩვენში მტკიცდება წმ. გიორგის თაყვანისცემის რწმენაც, რომელშიაც მოცემული იყო ამ წოდების მსოფლმხედველობა და იდეოლოგია.

³ თ ე ი მ უ რ ა ზ ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, ისტორია ივერიისა გვ. 18—20.

დასავლეთისა ქვეყნებში. ამიტომ შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ წარმართულ საქართველოში სამეფო დროშაზე გამოსახული ყოფილიყო თავიანთი და ხმლითა და შვილდ-ისარით შეიარაღებული თეთრ ცხენოსანი მხედარი მირსა, რომელიც შემდეგ ხალხის შემეცნებაში წმ. გიორგიმ შესცვალა. ამასთან დაკავშირებით ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ თვით ქართული არმაზი თავის გამოსახულებით უფრო მითრას წააგავდა, ვიდრე აპურა-მაზდას. მემატინე მას ასე აგვიწერს: „ვიხილე და აჰა ღვა კაცი ერთი სპილენძისაჲ: და ტანსა მისსა ეცუა ჯაჰჲ: ოქროჲსაჲ: და ჩაფხუტი ოქროჲსა: და სამკარნი ესხნეს და ხელსა მისსა აქენდა კმალი ლესული“ (მოქცევაჲ ქართლისაჲ, შატბერ. ტექსტი: ე. თაყაი-შვილი, описаниe II 752).—

მითრაც ასე წარმოდგენილი თითქმის ყველა აღმოჩენილ ბარიელეფებზე-მას ასხრა სამხარი, ხურაგს ჩაფხუტისებური ფრიგიული ქუდი და ხელში უჭირაგს ვალესილი ხანჯალი, რომლითაც ის ხარსა ჰკლავს (T. Cumont, Op. cit. II, ig. №№ 28, 51, 178, 290 და სხვა.). წმ. გიორგის შესახებ შედარებით უფრო ვრცელი და საყურადღებო მასალები მოიპოვება ჩვენში დაცული სადღესასწაულო წესებში და ხალხური ცრუმორწმუნეობაში და რიტუალში.

ამ შემთხვევაში საქართველოს სხვა საქრისტიანო ქვეყნებთან შედარებით განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს და არსად სხვაგან წმ. გიორგის რწმენა ისე ფართოდ გავრცელებული არ ყოფილა, როგორც საქართველოში. ამასთანავე ჩვენში არსებული წმ. გიორგისადმი რწმენა და რიტუალი სხვაგან არსებული წესებისაგან განსხვავებული სახით წარმოგვიდგება. ეს გარემოება იმით უნდა აიხსნებოდეს, რომ საქართველოში შემოჭრილი ქრისტიანული მოძღვრება და მისი ღვთაებები ერთგვარ ასიმილიაციას განიცდიდნენ ადგილობრივ წარმართულ რწმენაში და ამიტომ წმ. გიორგი უეჭველია წარმართული რწმენის მრავალი გადანაშთის მატარებელია.

ისტორიის მანძილზე საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური ცხოვრება იცვლებოდა და ამასთან ერთად იცვლებოდა მისი სარწმუნოებრივი შემეცნება და საზოგადოებრივი იდეოლოგიაც. ამის გამო არ შეიძლება წმ. გიორგის რწმენასა და კულტს ჩვენებამდის პირველადი სახითა და ფორმით მოეღწია. მით უმეტეს ჩვენ ვიცით, რომ საქართველოს ისტორიული სინამდვილეში ადგილი ჰქონდა სხვადასხვა რელიგიურ მოძღვრებათა გავრცელებას და აღრევას, რაც უეჭველია დიდ გავლენას ახდენდა ადგილობრივ რწმენაზე და რიტუალურ წესებზე.

ამის გამო ქართული თეთრი გიორგი ჩვენში სინკრეტიული რწმენის მატარებელია. ხალხურ რწმენაში და რელიგიურ შემეცნებაში წმ. გიორგის ღვთაებრივი ძალა და ფუნქციონალობა განუსაზღვრელია. იგი უნივერსალური ღვთაებათ არის წარმოდგენილი. ასეთივე უნივერსალიზმი ახასიათებდა მითრასაც და ორივე მითრა და წმ. გიორგი, როგორც ბრძოლისა და მძლეობის ღვთაებანი კლასობრივ საზოგადოებაში იქცნენ გაბატონებული კლასების იდეოლოგიის მატარებელ ღვთაებათ. მხოლოდ სხვადასხვა საზოგადოებრივ-ისტორიულ პირობებში. მითრა იყო ირანის მეფეებისა და რომის იმპერატორების მილიტარის-

ტული ზრახვების მატარებელი, წმ. გიორგი კი საშუალო საუკუნის ფეოდალური არისტოკრატის რწმენისა და იდეოლოგიის გამომსახველი.

ამიტომ წმ. გიორგის შედარების დროს, მისი წინამორბედი ღვთაება მითრასთან, შეიძლება ჩვენ ვერ მივიღოთ მათი სრული მსგავსება. მაგრამ მათი ერთბუნოვანობის დასადაგენად საკმარისი იქნებოდა შედარების საშუალებით გამოვევრკვია მათ შორის არსებული მსგავსებანი: ღვთაებრივი ფუნქციონალობაში, რწმენის შინაგანი მომენტებში და აგრეთვე კულტის მსახურებაში და რიტუალურ წესებში.

მითრასა და წმ. გიორგის ასეთ შედარებას ჩვენ ვიწყებთ პირველყოვლისა ორივე ამ ღვთაებისადმი შეწირული მსხვერპლისა და რიტუალის მსგავსების მიხედვით. მით უმეტეს ჩვენ ვიცით, რომ ახა თუ იმ მთავარ ღვთაებას მისი ღვთაებრივი ფუნქციონალობის მიხედვით ერთ რომელიმე ცხოველის მსხვერპლს სწირავდენ. მითრას, როგორც სინათლისა და მძლეობის ღვთაებას სხვა ცხოველებთან ერთად უმთავრესად ხარებს სწირავდენ ¹.

განსაკუთებით დასავლეთ ქვეყნებში, სადაც მითრა წარმოდგენილი იყო ხარის მკვლელათ. ¹ ამასთანავე ხარის შეწირვის დროს მითრეუმებთან იმართებოდა ტავრობოლიები და მლოცველებიც ცოდვებისაგან განწმენდის მიზნით ხარის სისხლით უნდა განბანილიყვნენ. ²

მირსობას წარმართულ საქართველოშიაც ასე უნდა ყოფილიყო და წლის უმთავრეს დღესასწაულზე, რომელიც იმართებოდა გაზაფხულზე და შემოდგომაზე მირსას ტახთან ერთად ზვარაკად ხარებსაც სწირავდენ. ამას მოწმობს სხვათა შორის ის გარემოება, რომ სვანეთში მირსობას მებისარის ხატს კურატებს სწირავენ. ქრისტიანობის ხანაში ხარის ეს მსხვერპლი წმ. გიორგის დაუკავშირდა, რასაც მოწმობს გიორგობას ჩვენში კურატების შეწირვა.

უნდა აღვნიშნო, რომ მიუხედავად მასალების სიუხვისა, ამ გარემოებისათვის ჯეროვანი ყურადღება არავის მიუქცევია. მით უმეტეს, რომ ასეთ შედარებისათვის სხვათა შორის საუკეთესო მასალას წარმოადგენს ილორის წმ. გიორგობაც მთელი თავისი რიტუალობით. ილორის გიორგობა სამწუხაროდ ჯერ კიდევ არ ყოფილა სპეციალური კვლევის საგანი, მხოლოდ აკად. ნ. მარრი ილორს უკავშირებს მუხის თაყვანისცემის კულტს და ამბობს: „и здесь (Илори), значить христианство хотело утвердить в борьбе с язычеством культ св. Георгия, но местный языческий культ „священных дубов“ или священной дубовой рощи „пережил“.“ ³

¹ ხარს მიწათმოქმედებასთან დაკავშირებით მზის ღვთაებას სწირავდენ. ეგვიპტეში ხარის კულტი დაკავშირებული იყო ღვთაება პტასა და რასთან, ბაბილონში—მარდუქთან, საბერძნეთში—ზევსთან. რომში—იუპიტერთან და სხვა. Ев. Кагоров, культ фетишей, растений и животных в древней Греции, გვ. 248; ზოგი ჰიმნებში თვით მითრაც ხარად არის მიჩნეული: „ოდესლაც ხარი, მითრა, ფართე, საძვრების, მფლობელი... და სხვა. (იხ. 3. Погостина, გვ. 81).

² T. Simon t, op. cit. II, Fig. №№20, 23, 23, 51 და სხვა.

³ А. Кун. Op. cit., გვ. 134—136.

⁴ Н. Марр, христианский восток, т. V, стр. 137—138.—

ნ. მარის მიერ გამოთქმული მოსაზრება და დასკვნა ჩვენთვის საყურადღებოა და წმ. მუხის ხეივანი ილორი შემდეგში უნდა გადაქცეულიყო ჯეგე-მისარონის ე. ი. მირსასა და წმ. გიორგის თაყვანის ცემის ადგილად. ამას მოწმობს თვით ილორის გიორგობა, რომელშიაც მოცემულია მითრაიზმის საყურადღებო გადანაშთები.

ილორის გიორგობაზე არსებობს რამდენიმე აღწერა,¹ მაგრამ ჩვენ აქ მოვიყვანთ ყველაზე უფრო ძველ აღწერას, რომელიც ეკუთვნის არქანჯელო ლამბერტს.

ნოემბრის 20-ს (ძველი სტილით) დღესასწაულობენ წმ. გიორგის დღესხალხში ის ცრუმორწმუნეობაა არის გავრცელებული, რომ ამ დღეს ეს დიდებული მოწამე მოიპარავს არემარეში ხარს და ღამით მოიყვანს ილორის ეკლესიაში, რომელიც მის სახელზე არის აშენებული. ამ ეკლესიას დიდ პატივსაცემენ არამც თუ მეგრელები, არამედ მახლობელი ხალხები. ამიტომაც მდიდარია ეს ეკლესია ოქროთ და ვერცხლით და ძვირფასი ქვებით შემკული ხატებით. თვით კარები ვერცხლით შემკულია. იმდენად თაყვანსა სცემენ ამ ეკლესიას, რომ თუმცა იგი მოშორებულია დბ ზღვის პირას სდგას, მაგრამ ფიქრი არ არის, რომ ვინმე გაქურდოს იგი, ან მტრის გემით მოვიდნენ და გაძარცვან იგი; არამც თუ კარის გატეხვის შიში არა აქვთ, არამედ მისი ძვირფასი ქვები რომ ახლო-მახლო გზაში დააბნიო, იმისაც ხელს არავენ ახლებს. ამ წმინდანის შიშით მარტო აქაურებს კი არა, არამედ თვით აფხაზებსაც, რომელნიც სრულიად მოკლებულნი არიან სარწმუნოების სინათლესა, ეშინიანთ მისი და თაყვანსა სცემენ მას.

ეს შიში უმთავრესად აი საიდან წარმოსდგება: ამ ეკლესიის კედელზე რამდენიმე ფრიად დიდი შუბია, რომელთაც რკინის დიდი ორპირი მახვილი აქვთ. მღვდლებს ხალხში ის აზრი გაუფრცხვლებიათ, რომ წმ. გიორგი ერთერთ შუბით უსათუოდ მოჰკლავს იმ კაცს, ვინც მის მიმართ გამოიჩინს უშიშროებას. ამ ამბით დაშინებული ვერავინ ვერ ბედავს ამ ეკლესიის გაქურდვას და ან სხვანაირად შეურაცხყოფას.

20 ნოემბერს მთავარი ყველა თავისი კარისკაცებით, თავად-აზნაურობით და ოდიშის ხალხით მიდის ილორის ეკლესიაში დღესასწაულზე დასასწრებლად და იმის სანახავად, თუ როგორ მოიყვანს წმ. გიორგი ხარს. მარტო ოდიშელები კი არა, აფხაზებიც და სვანებიც ბლომად მოდიან ამ დღესასწაულზე. ეკლესიას გარს უვლის გაღავანი, რომლის სიმაღლე იქნება თითქმის 15 მტავევილი. შესავალთან დიდი კარებია და ამ კარებზე აგებულია მშვენიერი სამრეკლო მრავალი ზარით. წინა დღით, როცა დაბნელდება, მთავარი მოვა ამ კარებთან დიდი ამალით, რომელშიაც არიან ეპისკოპოზები, თავადები და აზნაურები, კლიტით დაკეტავს ამ კარებს და გარდა ამისა, კლიტებს დასავამს თავის ბეჭედს და წავა მოსასვენებლად. მეორე დილას გათენებამდინ მთავარი ისევ მოვა იმავე ამალით. რაკი დარწმუნდება მთავარი და მისი მსლემლებიც,

¹ Н. Джанашия, Религиозные верования абхазов, Христ. Восток, т. V, гл. 94—95.

რომ ბეჭედი მთელია და ხელი არავის უხლია მისთვის, მოხსნის ბეჭედს და გააღებს კარებს. შიგნით, გალავანსა და ეკლესიას შუაღ დაინახავენ ხარს. ამის დანახვაზე მთელი ხალხი დიდი მოწიწებით მაღლობას შეწირავენ წმ. გიორგის ამისთანა ხარისხის მოყვანისათვის. მაშინვე შეუდგებიან ზარების რეკვას და ყველგან გაიგებენ, რომ ხარი მოყვანილი იპოვესო. ყველანი დარწმუნებულნი არიან, რომ ხარი თავის ხელით იმ ღამით შემოიყვანა წმ. გიორგიმ. ამბობენ კიდევ, რომ წმ. გიორგი სამჯერ მიიყვანს ამ ხარს ზღვიდან მთამდით და სამჯერ — მთიდან ზღვამდით და ამ გზით კურთხეულ ქმნილს ეკლესიის გალავანში დაავადებსო ხალხის სასარგებლოდ.

ხალხში დიდ ლაპარაკს გამოიწვევს ეს ხარი იმისდა მიხედვით, თუ რა სახით ნახავენ მას. თუ დაჭერის დროს ხარი არ დანებდება და წიხლებს ისერის, ან რქებით ირჩოლებს, იტყვიან, რომ წელს უსათუოდ ომი იქნებაო. თუ ხარი ზურგზე წამოწოლილი და მტვერში ამოსვრილი იპოვეს, იტყვიან, რომ კარგი მოსავალი იქნება ღომისა, ბოსტნეულისა და პურისაო. თუ ხარი ცვარით დანაშული იქნა, კარგი მოსავალი იქნება ღვინისაო. თუ ფერი ქერაა, ადამიანთა, პირუტყვთა ხშირი სიკვდილი იქნება, და თუ თეთრი ან ჭრელია, ფრიად კარგი ნიშანიაო. თუმცა ეს ნიშნები ყოველ წელიწადს მტყუნდება. მაგრამ მაინც სწამთ როგორც სახარება. ხოლო თუ ვინმემ გაიგო, რომ ერთერთი ეს ნიშანთაგანი გამართლდა, მაშინვე ყოველმხრივ კაცებს გაგზავნის და ყველას შეატყობინებს ამ ამბავს, ვითარცა ყველასათვის ფრიად საჭიროს.

ხარს გაიყვანებენ გალავანის გარეთ და დააკვლევიანებენ იქაურ მცხოვრებს, რომლის ოჯახს ძველიდანვე ეკუთვნის ხელობა. ამ ოჯახშივე ძველიდან დარჩენილია ნაჯახი, რომლითაც უნდა დაიკლას ის ხარი და რომელსაც ინახავენ, როგორც სამღვთო ნივთს და სხვაზე არაფერზე არ ხმარობენ. ის კაცი რომ დაჰკლამს ხარს, გაანაწილებს კიდევ: უმეტესი ნაწილი რქებითურთ ეკუთვნის მთავარს. ამ რქებს მთავარი შეამკობს ოქროთი და ძვირფასი ქვებით და დიდ დღესასწაულებში იმ რქებით ღვინოს დალევს წმ. გიორგის სადილებლად. იმერეთის მეფესაც კარგი წილი ეკუთვნის. თუმცა მეფესთან მთავარი მტრად იყო და ომობდა კიდევ, მაგრამ ამან მისი ნაწილი მაინც გაუგზავნა მეფეს. მეფემ მომტანი უხვად დაასაჩუქრა და ისე გამოაბრუნა. აგრევე მოიქცა მთავარი გურიელის შესახებ. სხვადასხვა ძველებურ გვარს ოდიშში თავისი წილი აქვს მიჩენილი. რაც დარჩება, დასჭრიან ძალიან წვრილ წვრილად და დაურთებენ ხალხს. ამ ხორცს გაახმობენ კვამლზე და დიდის სასიკეთით შეინახავენ ავადმყოფობის დროს მოსახმარად. დარწმუნებულნი არიან, რომ ეს ხორცი საუკეთესო წამალია ყოველ ავადმყოფობის წინააღმდეგ, თუმცა ბევრჯერ ბედნიერ შედეგი არ ჰქონია ამ წამალს, მაგრამ ავადმყოფობის დროს მაინც ყველა სხვა წამალზე უფრო ამას არჩევენ.¹ საყურადღებოა, რომ კურატის ამ წმ. ნაწილების მისაღებათ, საქ. მეფე-მთავრები ილორში თავიანთ კაცებსაც კი გზავნიდნენ, იმერეთის მეფის ალქსანდ-

¹ არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, ტფილისი 1901 წ. გვ. 146—149

რეს მიერ ილორისადმი ბოძებული 1730 წლ. სიგელში სხვათაშორის ნათქვამია: „ილორის ეკლესიასა წისა ამის მოწამისა, რწლითი წლად დღესასწაულსა მისსა კარი დამაშურალი მის მრ მოიქვანების ყთა სახილველად და ისწაეების განსაკვირვებელად და სხვანიცა ფრიალნი ძლიერებანი და კურნებანი იქნებიან ჩვენსა ზა სულიერნი და ხორციელნი“...¹

თუ ჩვენ ილორის გიორგობის ამ აღწერას მითრას ხართან ბრძოლის მისტერიებს შევადარებთ, მათ შორის დიდ მსგავსებას აღმოვაჩინო. ჯერ ერთი წმ. გიორგი ხარს იპარავს და ეს მოპარული ხარი მას ღამე მიჰყავს ილორის ეკლესიაში და იქ ამწყვედევს. მითრაც ხარს თვითონ იჭერს და თავის სადგომში — გამოქვაბულში ამწყვედევს. წმ. გიორგი „ხარიპარიად“ არის წოდებული, მითრას ერთერთი ეპითეთიც „ხარიპარია“ (büklopos) იყო.² შემდეგ საყურადღებოა ხართან ბრძოლისა და დაკვლის მომენტი, რომლის მიხედვით ილორში წინასწარმეტყველებენ ბოსტნეულისა, პურისა და ღვინის მოსავალზე, აგრეთვე შინაური საქონლის გამრავლებაზე და სხვა.

ასევე იყო მითრას მისტერიები ხარის დაკვლის მომენტში. მორწმუნეების წარმოდგენით ამ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა უდიდეს სასწაულებრივ მოვლენებს: ხარის სისხლისაგან აღმოცენდებოდა ყურძნის მტევნები, ხერხემალის ტვინისაგან — ბურეული, მომაკვდავ ხარის სხეულიდან სასარგებლო მცენარები, ბალახები სხვა.³

რაც შეეხება ილორობას ხარის ხორცის მორწმუნეთა შორის განაწილებას და მისი სისხლით განათლების წესებს, აქ ჩვენ სრული ანალოგია გვაქვს მითრას რომაულ ტავრობოლიებთან, სადაც მითრას მიმდევნებს აპკურებდენ ხარის სისხლით, ხორც კი „სამო“ სუფრაზე შეექცეოდენ.

საყურადღებოა, რომ მითრიაზმის ასეთი დამახასიათებელი ტავრობოლიები წინად გავრცელებული ყოფილა აფხაზეზშიაც, რომლებიც გამოქვაბულ „ოგინს“ თაყვანსა სცემდენ თურმე და მისი სახელით ფიცულობდენ. ყოველ შემოდგომას აფხაზები ამ გამოქვაბულში იკრიბებოდნენ. აქ გამოჩნდებოდა თეთრი ხარი, რომელსაც იქვე დაჰკლავდნენ და მის ხორცს მლოცველებს უნაწილებდენ, ძვლებს ცეცხლში სწვავდენ, ფერფლს კი მიწაში მარხავდენ.⁴

მითრია იყო კლდიდან შობილი ღვთაება და მისი სამლოცველოები გამართული იყო გამოქვაბულებში, სადაც იმართებოდა მისი მისტერიები და ხარის შეწირვაც აქვე ხდებოდა.⁵

ასეთივე ხასიათის რიტუალი სრულდებოდა კახეთშიაც, სადაც ცნობილია აწყურის თეთრი გიორგობა. 14 აგვისტოს, როდესაც მლოცველები დილის რი-

¹ ს. კაკაბაძე, ცნობები ილორის ყმათა შესახებ ხონსა და კუხს, საისტორიო მოამბე წ. I, ტფილისი 1925 წ. გვ. 162.

² Проф. И. А. Боричевский и Митризм и христианство, Ленинград 1929 г. გვ. 43.

³ Н. А. Кун, Op. cit. გვ. 135; Н. А. Боричевский, Op. cit. გვ. 41.

⁴ Jacob Reineggs, Allgemeine historichtopographische Beschreibung des kaukasus, II, გვ. 12.

⁵ Н. Кун. Op. cit. გვ. 132, 141; С. Рейнак, Орфей (История религий) Москва 1919 г. გვ. 11—112.

რაჟზე შეუდგებიან ტაძრის გარშესო ხოხვითა და სხვადასხვა რიტუალობით ლოცვა-ვედრებას, ამ დროს უტბად დაიძახებენ; გზა! გზა! და თოკით ხარს შე. მოარბევინებენ, რომელსაც ორივე რქაზე ანთებული სანთელი აქვს მიკრული. მღვდელი ხარს ბალანს შესტრუსავს და შემდეგ დიდი ზეიმით მას დასაკლავათ წაიყვანენ. ხარს მუხრუჭს მოსდებენ და მიწაზე დააგორებენ. ამ დროს ხალხი დაიძახებს. დიდება შენს სასწაულ მომქმედ ძალას, თეთრო გიორგი! რომ ხარ. მა, ასე ჩქარა იგრძნო შენი ძალა. წაქცეულ ხარს კისერში ხანჯალს ჩასცემენ და თუ ზვარაკმა ტოკვა და წვევა დაიწყო, ხალხში ჩოჩქოლი ასტყდება, რომ მსხვერპლი წმიდა გულით არ ყოფილა შეწირულიო. შემდეგ დიდ ცეცხლს დაანთებენ, თოფებს ისერიან და ქადაგად ეცემიან.¹

ასეთივე წესით სრულდებოდა გიორგობა სოფ. არბოში, თელეთში, სუჯუ-ნაში და სხვა.

აწყურის ამ თეთრ გიორგობაში მოცემულია მითრას ხართან ბრძოლის ერთი მომენტი, როდესაც ის დიდი ხნის დევნის შემდეგ ხარს მიწაზე დასცემს და ხანჯალს კისერში გაუყრის².

გარდა ამისა, ხარის რქებზე ანთებული სანთლების მიკვრა, ცეცხლის დანთება, ხარის შუბლის შეტრუსვა, ზვარაკის სისხლით მლოცველების შუბლის დადაღვა და სხვა მითრიაზიმის რწმენის უტყუარი ნაშთია. ჩვენში კურატებს საზოგადოდ წმ. გიორგის სწირავენ და ვისაც წმ. გიორგის მიზეზი გამოუვა, იგი მას კურატს შეუთქვამს და გიორგობას ხატში დაჰკლავენ. ზოგიერთ გვარს წესად ადევს წმ. გიორგის სამი თუ ხუთი წლის განმავლობაში კურატი მიჰგვაროს, რომ იგი მუდამ ამ გვარის მწყალობელი და მფარველი იყოს. მაგალითად, ილორის მლოცავი გვარები, ყოველ მესამე წელიწადს ილორში აგზავნიდნენ კურატს, მცხეთელ კოზმანიშვილებს ვალად მართებს შვიდ წელიწადში ერთხელ ლომისას წმ. გიორგის კურატი მიგვარონ. ფშავში გოგოლაურების საგვარეულო ჰქმოდის თავის წმ. გიორგის „საგვარმეტო“ კურატს სწირავენ.³ სვანეთში იხდიან სალოცავ „უსხვაჲ“-ს და ამ დღისათვის საგანგებოდ ასუქებენ კურატს, რომელსაც წმ. გიორგის სწირავენ.

საყურადღებოა, რომ წმ. გიორგის ერთერთი უდიდესი სალოცავი „ლომისის“ წმ. გიორგი, რომელიც მღვთაშია (მთიულეთი)⁴ ხარი „ლომა“-ს სახელით არის ცნობილი. ეს ლომისას წმ. გიორგი ხალხურ თქმულებით ხორასანიდან (ირანიდან) მოსულა. იგი მჯდარა თეთრი ხარის ლომას რქაზე და საქართველოში ისე შემოსულა.⁵ ამ თქმულებით წმ. გიორგი მითრას სამშობლო ირანთან არის დაკავშირებული და, როგორც მითრა, წმ. გიორგიც ხარზე მჯდომათ არის წარმოდგენილი. შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ ხარ-ლომმა თავდაპირველად დაკავშირებული ყოფილ იყო თვით ლომთან, რომელსაც მითრას კულტში

¹ გაზ. „Кавказ“ 1878 г. № 230.

² T. Cumont, op. cit., II, Tig. №№ 123, 168.

³ ს. მ ა კ ა ლ ა თ ი ა, ფშავი, ტფილისი 1934 წ. გვ. 188.

⁴ ს. მ ა კ ა ლ ა თ ი ა, მთიულეთი, ტფილისი 1930 წ. გვ. 166.

⁵ ს. მ ა კ ა ლ ა თ ი ა, მთიულეთი, გვ. 166—167.

მეოთხე ადგილი ეჭირა. მითრას ბარელიეფებზე ლომი, როგორც სიმბოლო ცეცხლისა, ხშირად არის გამოხატული და ამიტომ საფიქრებელია, რომ ჩვენშიაც ლომი მირსასთან ყოფილიყო დაკავშირებული, როგორც მისი საკულტო ცხოველი, შემდეგში ეს ლომი შესცვალა ხარ-ლომამ დი იგი დაუკავშირდა წმ. გიორგის.

ამას სხვათა შორის ისიც მოწმობს, რომ ზემო სვანეთში, მესტიის წმ. გიორგის ეკლესიაში დღემდის ინახება ლომის გამოსახულების დროშა¹ და ნეკრესის წმ. გიორგისადმი შეწირულ კურატს ლომ-ტახს უწოდებენ. ტახებს, ხომ მითრას სწირავდენ. ამგვარად მითრას საკულტო ცხოველები: ტახი, ლომი და ხარი „ლომა“ ქრისტიანულმა რწმენამ ჩვენში წმ. გიორგი დაუკავშირა.

ამასთანავე ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ძველი ქართული ტაძრების ფასადები, მითრეუმების მსგავსად, შემკულია ხარის ქანდაკებებით, როგორც მგალითად, ბოლნისის, მცხეთის სვეტიცხოველი, იფარის ეკლესია სვანეთში და სხვა. ფრინველებში კი წმ. გიორგის ჩვენში ჩვეულებრივად მამლებს წირავენ. გიორგობას თელეთში, გერში, არბოში, აწყურში და სხვა მლოცავენს მიჰყავთ მამლები და ხატს ღამეს უთევენ, გათენებისას მამალს ხელში დაიჭერენ და ეკლესიას მუხლის მოყრითა და ვედრებით სამჯერ შემოუვლიან. შემდეგ ამ მამლებს გააფრენენ. მამალი მანდენალებში წმ. ფრინველად ითვლებოდა და იგი დაკავშირებული იყო მითრას რწმენასთან. ხშირად მითრას ბარელიეფებზე მამალი გამოსახული. მანდენალების რწმენით მამალი თავისი ყვილით აფრთხობდა ბოროტ სულებს და ამგვარად იცავდა კეთილმორწმუნეებს სიავისაგან. ამის შესახებ ჰინენბში ნათქვამია: „რომ ვინც სიყვარულითა და რწმენით მოიყვანს ამ ფრინველს (მამალს), ეს კეთილი საჩუქარია... და ვინც ამ ფრინველს მძღორისას აკმევს იგი სამოთხეში პირდაპირ შევაო (იხ. ვ. А. Рагозина, გვ. 165).

მაგრამ ამ საკულტო ცხოველებისა და მათთან დაკავშირებული რიტუალის მსგავსებით არ ამოიწურება ჩვენი შედარება მითრასა და წმ. გიორგის შორის. უფრო მნიშვნელოვანია გავარკვიოთ მათა ღვთაებრივი ბუნების შინაგანი მომენტები, სულიერი და ზნეობრივი თვისებები, ფუნქციონალობა და მოღვაწეობა. ამ მხრივ შეიძლება ითქვას, რომ წარმართულ მითრასა და წმ. გიორგის შორის საგულისხმო მსგავსება არსებობს.

პირველყოვლისა წმ. გიორგი და მითრა ასრულებენ შუამავლის როლს ღმერთსა და ადამიანთა შორის. ორივენი მფარველობასა და დახმარებას უწევენ კეთილ მორწმუნეებს და ამავე დროს ებრძვიან ყოველგვარ ბოროტებას. ეს ბოროტი ძალები ჩვენი ხალხის რწმენით დევებისა და გველაშაპების სახით ხალხს მტრობენ და მოსვენებას არ აძლევენ. და როდესაც მათგან შეწუხებული ხალხი მფარველობისათვის ღმერთს მიმართავს, ის მას უგზავნის მებრძოლ ჭაბუკს წმ. გიორგის, რომელიც მითრასავით შეიარაღებულია და განუწყვეტილ ებრძვის ამ ბოროტ დევებს და გველაშაპებს.

1. Уварова, Материалы то археол. Кавказа т. X, стр. 132.

3. ს. მაკალათია.

წმ. გიორგის ამგვარ ბრძოლის ეპიზოდებით მდიდარია ჩვენი ხალხური შემოქმედება. მაგალითად, თელეთის წმ. გიორგის შესახებ არსებობს ასეთი თქმულება: რომ თელეთის წყაროს გველაშაპი მფლობედი და უწყლობით ხალხს სტანჯავდა. მაგრამ ხანგრძლივ ვედრების შემდეგ ღმერთმა თელეთელებს მეომარი ქაბუჭი წმ. გიორგი გამოუგზავნა, რომელმაც გველაშაპი დაამარცხა და იგი ამ წყაროს სამუდამოდ მოაშორაო. ასეთივე თქმულება არსებობს მითრას შესახებ: „მითრას ხართან ბრძოლის დროს დედამიწაზე ჩნდებიან პირველი ადამიანები: არიმანი (ბოროტი ღვთაება) რასაკვირველია მაშინვე შეეცადა, რომ იგინი დაეღუპა. არიმანის მეოხებით დედამიწაზე ისეთი გვალვა დაიჭირა თურმე, რომ ადამიანები წყურვილით იხოცებოდნენ. სასოწარკვეთილებმა მითრას დახმარება სთხოვეს. ჩქარა მათ მოეცლინა მშვილდ-ისარით შეიარაღებული მითრა, რომელმაც ისარი სტყორცნა არიმანისაგან შეკრულ კლდეს და წყაროც მაშინვე გადმოჩუხჩუხდაო“¹.

ფშავ ხევსურეთში წმ. გიორგი კოპალა განუწყვეტლივ ებრძვის და მუსრავს ბოროტ ღვებებს. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ ხალხურ თქმულებით წმ. გიორგი დაკავშირებულია თვით ამირანთან. მაგალითად, სოფ. ვერგეთში არსებობს ასეთი გადმოცემა, რომ როდესაც ღმერთმა თავხედობისათვის ამირანი დასაჯა და მიწაზე მიჯაჭვაგო, ამით უნდოდა მის დაუძინებელ მტერს გველაშაპს ესარგებლა და ამირანის შეჭმა განიზრახაო, მაგრამ ეს წმ. გიორგიმ გაიგო, იქვე გაჩნდა და გველაშაპი გააქვაგო და სხვა.²

ამიტომ განსაცდელის ჟამს ქართველი ხალხი, როგორც მითრას მითრიელები, მფარველობისათვის მხოლოდ წმ. გიორგის მიმართავდნენ. მითრა იყო ლაშქრისა, მძლეობისა და გამარჯვების ღვთაება, რომელიც მითრიელების წაღვდენით ლაშქარს წინ მიუძღოდა და მტერს მუსრავდა. ამიტომ მითრას მიმდევრები ატარებდნენ „მითრას მოლაშქრეთა“ (milites Mithrae) საპატიო ტიტულს. უძლეველი მითრას დროშის წინამძღოლობით იბრძოდა ლიციინის ლაშქარკონსტანტინე მეფის წინააღმდეგ³.

წმ. გიორგიც ასეთივე მეომარი და უძლეველი მხედრათ იყო ჩვენში წარმოდგენილი. მაგალითად, სუჯუნის (სამეგრელო) წმ. გიორგის ხატებზე წარწერები ასე იწყება: „მხედართ მთავარო შვიდ წილ უძლეველო მოწამეო გიორგი“...; „მხნეო მხედარო ქრისტესო გიორგი“...; მძლეო: დიდო: მხედარო:„ და სხვა⁴. ფშავ-ხევსურეთში წმ. გიორგი ლაშარის ჯვარი და გუდანის ჯვარი (წმ. გიორგია) მოლაშქრეთა წინამძღოლათ ითვლებოდა. ლაშარი ფშაველის წარმოდგენით გმირი და უძლეველი მხედარია. იგი მტრისაგან იცავს ფშავისხევს და ლაშქრობის დროს წინ უძღვის მათ და მძლეობის მომცემიაო. ეს უძლეველი მხედარი ლურჯაზე ზის და თავის ყმათ უხილავად დაჰყვებაო, რომ ისინი განსაც-

1. Н. А. Кун, *Op. cit.* გვ. 135; Е. А. Рагозина, *Op. cit.* გვ. 83, 85.

2. ს. მ ა კ ა ლ ა თ ი ა, ხევი, ტფილისი 1935 წ. გვ.

3. И. Боричевский, *Op. cit.* გვ. 29.

4. ე. ქ. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, არქეოლ. მოგზაურობა სამეგრელოში, ძველი საქართველო ტ. III, ტფილისი 1913—1914 წ. გვ. 24, 25, 28.

დელისაგან დაიფაროსო. ლაშარშივე წყდებოდა ლაშქრობისა და ზავის საკითხები, აქ იყო დიდი ლაშარის დროშა, რომელიც ლაშქარს წინ მიუძღვოდა¹ ასეთივე მებრძოლია ხევსურეთის გუდანის ჯვარი, რომელსაც წმ. გიორგობის ლოცულობენ. ლაშქრობის საქმეს გუდანის ჯვარს ეკითხებოდა და ხევსურეთი ლაშქარს წინ მუდამ გუდანის დროშა მიუძღვოდა. ხევსურების რწმენით, თუ გუდანის წმ. გიორგის ლაშქრობაში გაუჭირდებოდა მას მორიგე ღმერთის ბრძანებით შეეშველებოდნენ: კობალა, პირქუში და სხვა².

საქართველოს სამეფო აღამზედაც წმ. გიორგი იყო მითრასავით გამოსახული გარშემო შვიდი მნათობით. და ეს დროშა სამეფო ლაშქარს მუდამ წინ მიუძღვოდა. ამასთანავე საყურადღებოა, რომ როგორც რომაელი იმპერატორებთაგანთ გამარჯვებებს ძითრას მიაწერდნენ, ისევე ქართველი მეფეებიც თავიანთ გამარჯვებებს წმ. გიორგის განგებას აწერდნენ. გიორგი მესამის სახელმწიფო ბეჭედზე ეწერა: „წმინდაო გიორგი, მოსავი შენი გიორგი, ძალითა შენით ვძლევე მტერთა ჩემთა“-ო³. ამასვე მოწმობს ლევან მეორე დადიანის წარწერები ილორის წმ. გიორგის ხატებზე, სადაც ის თავის გამარჯვებებს წმ. გიორგის მიაწერს⁴. მით შორის ჩვენ აქ მოვიყვანთ ლევან II დადიანის წარწერის ერთ ნაწყვეტს ილორის ხატზე. ეს წარწერა ასე იწყება: ჭა ქრისტიანეთა ზღუდეო, მორწმუნეთა და მხოვეთა შენთა ლხინებაო, ბრძოლათა გამარჯვებაო, დიდო ახოვანო გონებითა, მკედარო ძლიერებითა, უკუდავი მიუღრეკელობითა უმკნესი ღვაწლითა, ზეცად აღსრული საქმითა. რომელი ჰნათობ სოფელსა, დავლი უფსკრულსა... უფალო ყოვლისა სოფლისაო, ვარსკვლავო განბრწყინებითაო, ქვეყანისა დიდებაო, ღირსებისა ქებაო, კანდიერებისა ყვაილო... მრავალსკრითა განსაცდელითა უძლეველო, ძლიერებითა მძლეო... მკნეო მკედარო, ღვაწლითა შემოსილო, შვიდ-წილ უძლეველო, ახოვანო, მოწამეთა მთავარო, სისწაულთა მოქმედო, წმინდაო გიორგი“... და სხვა.

შემდეგ ჩამოთვლილია ყველა ის გამარჯვებები, რომლებიც მოუპოვებია ლევან I დადიანს წმ. გიორგის შეწევნითა და ძალითა იმერთის მეფეზე. (M. Brosset. Op. cit. გვ. 100). ამ წარწერაში, როგორც ჩვენ ვხედავთ წმ. გიორგი ისეა დახასიათებული, როგორც მითრა იეშთ-სადეში (სავედრებელი ჰიმნებში). საქართველოში წმ. გიორგის მითრასავით შვილდ-ისრებს სწირავდნენ, რომლის შესახებ „იეშთ-სადე“,ში სხვათა შორის ნათქვამია: „რომ მითრას ეტლი სავესა შვილდ ისრებით, რომლითაც ის მავნე და ბოროტ სულებს ჰვმირავსო“.

მაგრამ წმ. გიორგი ჩვენში მითრასავით შინაური საქონლის და მწყემსების მფარველად ითვლება, რომლის შესახებ ღღემდე მრავალი თქმულებაა ხალხში დარჩენილი⁵.

1. ს. მაკალათია, ფშვი გვ. 194.

2. ს. მაკალათია, ხევსურეთი, ტფილისი 1935 წ. გვ. 238.

3. Н. Кондаков, Описание памятников древности Грузии, СПб., 1890 г. стр. 41.

4. M. Brosset, Voyage archeologique sept. rapport „Odich“, S. Peter. 1849—1859 г. стр. 99.

5. ივ. ჯავახიშვილი, „ქართველების წარმართობა“, ქარ. ერის ისტორია, წ. I, ტფილისი 1928 წ. გვ. 38—40.

ფშავლები წმ. გიორგის თავიანთ ფარის მფარველად სთვლდნენ. გიორგობას ყაზბეგში დეკანოზები სხვათაშორის ამბობდნენ: „დიდება ჰქონდეს ხორხის და ბახტრის წმ. გივარგის, მწყემსების პატრონსა“¹.-ო, სვანეთში სოფ. ჰადიშის წმ. გიორგის ეკლესიის ხის ჯვარზე ასეთი წარწერაც მოიპოვება: „წმინდაო კიორგი ჩაინისა მეოხ და მფარველ ექმნენ ცხენსა და ჯორსა ჩემსა“-ო².

ხევსურეთშიაც არსებობს ერთი საყურადღებო ლეგენდა. ერთხელ თურმე ეშმაკებმა ხევსურების ფარა წაასხეს. წმ. გიორგი ეშმაკებს გამოჰკიდებია, ფარა წაურთმევია და ხევსურებისათვის უკანვე დაუბრუნებია. საქონლის მწყემსობა წმ. გიორგის თავის ერთგული ძაღლისთვის მიუწვდებია. ასეთივე თქმულება არსებობს მითრას შესახებ, რომელიც ბოროტი ძაღლის (არიმანი) მიერ გატაცებულ საქონელს თავისი ძაღლის დახმარებით პატრონს უკანვე უბრუნებდა. ამის შესახებ მითრას ერთ ერთს პიმნში ნათქვამია: „... შორს გატაცებული ძროხა (მოპარული) შესთხოვეს მას (მითრას) დახმარებას: ოდესღაც ხარი მითრა, ფართო საძვრების პატრონი დაგვიხსნის დრუჯებისაგან (ბოროტი სული) და უკანვე წაგვიყვანს ჩვენსადგომშიო“ (В. А. Рагозина, *Op. cit.* გვ. 81).

საქართველოში გავრცელებულია წმ. გიორგის ხატზე დაფიცების წესები. ჩვენი ხალხის რწმენით მისი ტყუილი დაფიცება დიდ ცოდვით ითვლება და მატყუარას წმ. გიორგი ბოლოს მოუღებსო. მაგალითად, სამეგრელოში ცნობილია, თავის სიძლიერით ყულისკარისა და ალერტის წმ. გიორგის სასწაულმომქმედი ხატი, რომელზედაც სწარმოებს მტყუანის დაფიცება და ხალხის თქმით მის ტყუილ დამფიცებელს ოჯახი ამოუწყდებაო. აფხაზებს სწამთ, რომ ილორის წმ. გიორგის ტყუილ დამფიცებელს ოჯახი დაეღუპებაო³. კახეთში ფიცის დროს თელეთის წმ. გიორგის იმწმებენ და ამბობენ: „ვინც სტყუის, თელეთი გაუწყრესო“ და სხვა. გიორგობას ქადაგად დაცემულნი მორწმუნეებს აფრთხილებენ, რომ წმ. გიორგის ყოველგვარი დანაპირი შეუსრულონ, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი მათ დიდი უბედურებით ემუქრებაო⁴.

თუ ოჯახში რაიმე უბედურება, ან ავადმყოფობა გაჩნდება ჩვენში, მაშინვე წმ. გიორგის ბრალად სთვლიან და მკითხავთან გარბიან. მკითხავი მათ აჯერებს, რომ წმ. გიორგისათვის დანაპირი არ შეგისრულებიათო, რასაც მკითხავის რჩევით მაშინვე ასრულებენ. ერთი სიტყვით წმ. გიორგის წინაშე ტყუილი ფიცი აღარ შეიძლება, რადგანაც მას არაფერი დაემალებაო და მატყუარასაც სასტიკად დასჯის. სწორედ ამგვარივე თვისებებით ხასიათდებოდა ღვთაება მითრაც, რომელიც მატყუარს სასტიკად სდევნიდა. მითრა მატყუარას ხელ-ფეხს უღუნებდა, თვალს და ყურს უჩლუნგებდა, მის ოჯახს ვაჟებისაგან და შინაურ პირუტყვისაგან ანადგურებდა⁵.

1. ს. მ ა კ ა ლ ა თ ი ა. ხევი, ტფილ. 1935 წ. გვ.

2. ჩემ მიერ სვანეთში შეკრებილი და ჯერ დაუბეჭდავი მასალიდან არის ამოღებული.

3. Н. Дубровин, История войны на Кавказе, т. I СПб. 1871 г. стр. 25.

4. Л. Меликсет-Беков „Страна св. Георгия“ (Изв. Кав. Отд. Русс. Географ. Общ., т. XXIV, 1916 г. № 2, стр. 227—228.) საქარ. მუხ. მოამბე. ტ. I, 95.

5. J. Darmesteter, *Op. cit.* II, Vol. Mihir, გვ. 697—700; З. а. Рагозина, *Op. cit.* გვ. 83.

წმ. გიორგი ხალხურ წარმოდგენაში მითრასავით ერთ და იგივე დროს კეთილი და სასტიკი ღვთაებაც არის. თუ ადამიანი მისი ერთგულია, იგი მფარველია, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი მისი ოჯახის გამანადგურებელია. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ ჩვენში გიორგობასთან, როგორც მირსობასთან, დაკავშირებულია თვალის საღობისათვის ვედრება. ამ მხრივ საქართველოში თვალის მკურნალობით ცნობილია ტფილისის კალოუზნის და თელეთის წმ. გიორგის სასწაულმოქმედი ხატი, რომელსაც გიორგობას თვალთ სნეულები განკურნებებს შესთხოვდნენ და მას თვალის კაკლის შარნებით ამკობდნენ. ქართლში. გორის ჯგერის ეკლესიაში გამართული იყო ქვის ზედადგარი, რომელზედაც იდგნულით, სავსე ვერცხლის თასი და ამ თასში მოთავსებული იყო მტრედის კვერცხის ოდენა ვერცხლის თვალის კაკალი. გორიჯგობას, ვისაც შეთქმული ჰქონდა და მიდიოდა ამ ზედადგართან და მის ქვეშ გაძვრებოდა, შემდეგ იგი თვალის კაკალს დაატრიალებდა და სველ თითებს თვალზე მოისვამდა, თან წმ. გიორგის შესთხოვდა თვალის საღობას და მხედველობის გაძლიერებას.

ამ შემთხვევაშიაც წმ. გიორგისა და მითრას, როგორც სინათლის ღვთაებათა შორის დიდი მსგავსება არსებობს და ეს გარემოება ჩვენ გვაფიქრებინებს, რომ წარმართულ საქართველოში წმ. გიორგის წინამორბედი ღვთაებმირსა ან მითრა უნდა ყოფილიყო. ამას გარდა ავთვალისა და მოჯადოების წინააღმდეგ შელოცვის დროს ჩვენში მითრასავით წმ. გიორგის იშველიებენ: „სა მოცდა სამი წმ. გიორგის ლახვარი ეცეს ამის მოარმეს“ (მოჯადოებულის სახელს იტყვიან) ამის მოქიშპეს, ამის ავი თვალთ და სულით შემხედველს“ დასხვა.

ღვთაება მითრაც ამგვარადვე ექცეოდა თვალთმაქცებს და ავთვალისანებს რომლებსაც იგი თავის ლახვარით ჰგმირავდა.

წმ. გიორგი საქართველოში სხვათა შორის ცნობილია, როგორც ავზნიანების, დახუთულობისა და სულითავადმყოფების მკურნალი. ამიტომ ამგვარ ავადმყოფებს ალოცებენ წმ. გიორგის მთავარ ხატებში და წმ. გიორგის შესთხოვენ მათ განკურნებას. ასევე მიმართავდნენ მითრას მისი მორწმუნენი და ევედრებოდნენ მას კეთროვანებისა და ავი სულით შეპყრობილების განკურნებას რადგანაც მაზღენური რწმენით არიშანი (ბოროტი ღვთაება) კეთილ მორწმუნეებს ებრძოდა და იგი მაცილ-ემშაკების დახმარებით სცილილობდა მათ განადგურებას, ამიტომ სულითავადმყოფი მათში ითვლებოდა არიშანის განზრახვით ბოროტსულით შეპყრობილად.

სოფელ გოდოვანში და გარახაში, სადაც იმართებოდა ჯეგე-მისარონის ხატობა მიყავდათ სულით ავადმყოფები და ვისაც შეთქმული ჰქონდა ასეთ ავადმყოფს ჯეგე-მისარონის ხატს დაუწვენდა „ხატიში ოთონჯირაფა“, ღამეს უთევდა და ევედრება ჯეგე-მისარონს მის განკურნებას.

ხევსურეთში ცნობილია კობალა კარატის წვერისა (წმ. გიორგი), რომელიც ებრძვის მაცილ-ემშაკებს. ხევსური ყოველგვარ უბედურებას მიაწერს ან ავსულებსა და მაცილ-ემშაკებს. მისი წარმოდგენით იგინი ადამიანებს ებრძვიან, ხიბაღვენ, ავად ხდიან და ბოლოს სიცოცხლეს ასალმებენ. მაცილ-ემშაკები საგან მოხიბლულს (ბნედიანს) ხევსურები კარატის დროშით „აკოჭვინებენ“

არატის დროშის წინ ავადმყოფს დააჩოქებენ. ხუცი დროშას აიღებს, სამჯერ ვადმოფს დროშის ქლარუნით შემოუფლის და იტყვის: „გმირო კოპალა (წმ. იორგი) ლალო ლახტიანო, დახკარ ლახტი, იხმარე შენი ძალი, მოაშორე მაკილი და ეშმაკიო“¹. სოფელ არხოტში ქალს თუ ბნელა მოსდის, იგი მიყავთ მ. გიორგის ჯაჭველის ხატში და მას აქ „დაკოჭვენ“.

სულით ავადმყოფებისა და ბნელიანების მკურნალად ქართლში ცნობილდა აავგერის წმ. გიორგი, რომელიც მოთავსებულია ვანათის ზემო ერთ მაღალ ლღეზე. აქ მოსახლეობენ ისები და ამ სალოცავს ისინი „ჯგერ“, „ჯერ“-ს უწოდებენ, იგივე ჯიგე, ჯგიგე და ჯგერაგ-ია, რაც ნიშნავს მუხის ხეივანს=წმ. გიორგის².

თავგერისთობას (იწყება 27 ავგისტოს ახალი სტილით და გრძელდება ამი კვირა) აქ მოყავთ ბნელიანები და გერის წმ. გიორგის ღამეს უთევენ. აქ რის ერთი მაღალი კლდე და წინათ ამ კლდიდან ბნელიანს დაჰკიდებდნენ და ტყოდნენ: „სთქე შენი ეშმაკის სახელიო“ და სანამ ავადმყოფი ეშმაკის სახელს არ იტყოდა მას არ ამოიყვანდნენ. გერის წმ. გიორგის შთავგონებით ავადყოფი ეშმაკის სახელს დაიძახებდა თურმე და ამის შემდეგ ხალხის რწმენით გი იკურნებოდაო. სულით ავადმყოფების მკურნალად ითვლება ავრეთვე ილორის წმ. გიორგი და ამ მიზნით ილორობას იქ მიყავთ ხაჯალურით (ჯაჭვია) ეკრული გიჟები.

ავადმყოფს ეკლესიის კარებში დააჩოქებენ და წმ. გიორგის შეევედრებიან შველასა და ავსულებისაგან განთავისუფლებას. შემდეგ სულით ავადმყოფს კლესიაში შეიყვანენ და ილორის წმ. გიორგის ხატს დაუწვევენ „ხატიში ოთონ-ირაფა“. ბოლოს ნათე სულით ავადმყოფს რკინის შეილდში გამოატარებს აშჯერ წალმა და წმ. გიორგის შეევედრება, რომ მან ავადმყოფი გაანთავიუფლოს ეშმაკ-მაკილებისაგან. და ამ ბოროტ-სულების გაქარვების მიზნით ნაე აიღებს „ოცეს“ საყვირს, მიიტანს ზედ ავადმყოფთან და მას სამჯერ დააყირებს. ამით ხალხის წარმოდგენით, ვითომც ეშმაკები დაფრთხებიან და ავადყოფს მოშორდებიანო. სულით ავადმყოფს კარში რომ გამოიყვანენ ტაძრის ხოში მას „ატლერობა“-ს ათამაშებენ. ავადმყოფი დახტის, ფეხებს უსვამს და თან აჰკივის და ამ დროს მას ავისულები მოშორდებიან და ავადმყოფი იკურნებაო. აც შეეხება ღამის თევას, ქადაგად დაცემას და ყოველგვარ მისნობას, რაც წმ. გიორგის ხატთან არის დაკავშირებული, ყველაფერი ეს ახასიათებდა მითრას მისერიებსაც.

დიდ დღესასწაულებში, როდესაც ქურუმები მითრეუმებში მითრას გამოახულებას მორწმუნეებს უჩვენებენ, მაშინ დაიწყებოდა ქადაგად დაცემა, კედლება და წინასწარმეტყველება³.

რაც შეეხება წმ. გიორგის გამოსახულებას ქართულ ხატებზე, ფრესკებზე, როშებზე და სხვა სამკაულებზე, იგი ამ მხრივაც წააგავს მითრას ბარელიე-

¹ ს. მ ა კ ა ლ ა თ ი ა, ხვესურეთი, ტფილისი 1935 წ.

² H. Mapp, Op. cit. t. V, გვ. 139—140.

³ Albrecht Dieterich Op. cit. გვ. 93—134.

ფებზე გამონახატულებას. მაგალითად, ჯუშბთის, ალავერდის, იფარის და სხვა ხატებზე წმ. გიორგი მითრასავით ერთ ხელში გრძელ შუბით და მეორეში ხმლით არის წარმოდგენილი: ამ მხრივ ფრიად საყურადღებოა ზუგდიდში დაცული ილორის წმ. გიორგის ხატი, სადაც წმ. გიორგი მითრასავით სდკას, ორივე ხელში მკერდის გასწვრივ ხმალი უჭირავს, რომელიც ქარქაშიდანაც თითქმის ამოუზიდა და უნდა ჩასცეს მისივე მარცხენა გვერდით მდგომარე რქოსან ხარს¹.

მაგრამ ჩვენ თუ შევადარებთ წმ. გიორგის ქართულ ფრესკებზე და ძველ ქართულ დროშებზე ჩვეულებრივ გამონახატულებას, სადაც წმ. გიორგი მითრასავით თეთრ ცხენზე მჯდომარე არის გამონახატული, ხელში გრძელი შუბით, აღმოსავლურ ტანთსაცმელში, გარშემო შეიდი მნათობით, მაშინ მათ შორის სრულ მსგავსებას აღმოვაჩინებ².

ერთი სიტყვით წარმართული რწმენისა და რიტუალის შესწავლიდან ირკვევა, რომ ქართულ წმ. გიორგის თავის ღვთაებრივობით გენეტიური კავშირი ჰქონდა წარმართულ მითრასთან ან მირსასთან, რომლის კულტი მითრაიზმის სახით გავრცელებული იყო ძველ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებში.

ამგვარად, ჩვენი დასკვნა ჯეგე-მისარონის (წმ. გიორგი=მითრას) კულტის საქართველოში გავრცელების შესახებ შემდეგი იქნება:

ღვთაება მირსას რწმენა გავრცელებული იყო წარმართულ საქართველოში მაზღდენურ მოძღვრებასთან დაკავშირებით. ამას მოწმობს დასავლეთ საქართველოში დღემდე დაცული „მირსობა“, მეფსარიობა და „ჯეგე-მისარონი“, რომლის შესრულების დროს მლოცველები მირსას, იგივე ჯეგე-მისარონს, როგორც სინათლისა და კეთილის ღვთაებას, თვალის საღობას შესთხოვენ. ამასთანავე მირსას ზვარაკად სწირაიდენ ღორს „ომირსეს“, რომელიც ავესტაში მითრას წმ. ცხოველად არის მოხსენებული.

ამის გარდა ქართულ უძველეს მატრიანებში მოხსენებული ღვთაება ზადენი yazata თავისი დამახასიათებელი თვისებებით მითრას შესატყვისი ღვთაებაა, რომელიც ავესტის ჰიმნებში (yeshits) ხშირად მოხსენებულია Mihir—yazata-დ. თვით ქართულ ხალხურ სარწმუნოებრივ თქმულებებში და რიტუალში მცემულია მითრაიზმის რწმენის დამახასიათებელი მოვლენები, რომელშიაც წითელი ზოლივით გატარებულია კეთილ და ბოროტ ძალებს შორის დაუსრულებელი ბრძოლა და ბოროტებაც წარმოდგენილია დევე-ველაშაპთა სახით, ამის სანიმუშო ილუსტრაციას წარმოადგენს ქართული თქმულება ამირანზე, კოპალაზე, იანსარზე, ათარზე-âdar და სხვა.

მირსობას ჩვენში დღესასწაულობენ თებერვალში და ამ თვეს ძველ ქართულ წარმართულ კალენდარში ეწოდება „მიჰრაკანი“, რაც ნიშნავს მირსას ან მითრას თვეს.

საქართველოს მეფე-დიდებულებიც ხშირად მირსას სახელწოდებას ატარებდნენ, როგორც, მაგალითად, მიჰრდატი ფარსმან მეფის შვილი, მიჰრანი ან მი-

¹ იხ. სურათი J. Mourier, La Mingrèlie, Odessa, 1883, გვ. 392; ამ ხატის აღწერილობა იხ. ექვთ. თაყაიშვილი, არქეოლ. მოგზაურობა სამეგრელოში (ძველი საქართველო, ტ. III, ტფ. 1913—1914 წ. გვ. 194.)

² F. Cumont, Op. cit., II, Fig. № 351, 357

რიანი, ქართველის პირველი ქრისტიანი მეფე (361 წ. ჩ. ნ.), მიჰრანი ქართლის პიტიახში და სხვა.

საქართველოს გაქრისტიანების შემდეგ ჩვენში შემოდის წმ. გიორგის რწმენა და წმ. გიორგი ხალხის რელიგიურ შემეცნებაში თანდათანობით იღებს მირსას განსახიერებას. ამას მოწმობს სამეგრელოში დაცული სალოცავი „ჯიგემისარონი“ (წმ. გიორგი=მირსა) თავისი რიტუალობით.

წმ. გიორგის წინამორბედი ღვთაება საქართველოში მირსა იყო და მათ შორის არსებობს გენეტიური კავშირი. ორივე ღვთაებას წირავდენ ხარებს ერთნაირივე რიტუალობით. მათი ღვთაებრივი და ზნეობრივი თვისებები და აგრეთვე ფუნქციონალობა ერთგვარია.

წმ. გიორგი და მირსა ასრულებენ შუამავლის როლს ღმერთსა და ადამიანთა შორის. ორივე ებრძვიან ყოველგვარ ბოროტებას და წარმოდგენილნი არიან როგორც მებრძოლნი და უძლეველნი და ამავე დროს კეთილისა და სინათლის ღვთაება. წმინდა გიორგი და მირსა მეჯოგეთა, მიწადმოქმედთა და მოლაშქრეთა მფარველია. ორივენი ჰკურნავენ კეთროვანებსა და სულით ავადმყოფებს.

წმ. გიორგისა და მირსას განსახიერება ხალხურ წარმოდგენაში და ნივთიერ ძეგლებზე ერთგვარია: ორივეს აცვია რომაული ტანისამოსი, ხელში უჭირავთ შუბი და ფარი, წელზე შემორტყმული აქვთ ხანჯალი და სხვა.

Культ Джеге-Мисарони в древней Грузии.

(Резюме)

Среди языческих богов, предшествовавших христианству, одно из первых мест занимал бог Мифра или Митра.

Первый период митраизма обнимает собою историю возникновения культа Митры на Востоке и его распространения в Малой Азии, с древнейших времен до начала хр. эры.

Второй период начинается распространением митраизма из Малой Азии в европейских странах, а именно, по всей территории Римской империи, начиная с I в. до хр. эры по III век хр. эры.

Митра в „Зенд-Авесте“ именуется „Mihr“-ой, что означает свет или сияние, при чем, он упоминается параллельно с главным божеством иранцев Агура-маздой. Как бог света, Митра и в Авесте считался солнцем и оком Агура-Мазды, он обладает небесным сводом и все небесные светила подчиняются ему. С помощью солнца, луны и звезд он оберегал мир от зла. Митра стоял на страже между двумя божественными началами—между Агура-Маздой (бог добра и света) и Ариманом (Ангра-Майнью, злой дух, бог тьмы) и как злейший враг бесов и духов тьмы, он вел с ними борьбу; они бегут от лица Митры или гибнут под ударами его неодолимого оружия.

Митра как бог добра и света, преследовал все злое и порочное, поэтому в гимнах он рисуется поборником зла и заступником угнетенных.

В древнем Иране культ Митры получил исключительное распространение во время Ахеменидов; там он считался покровителем войнов и сами иранские цари и их военачальники носили его имя.

Культ Митры был распространен также и в древней Армении, где он известен был под именем „Mihr“. Агафангел называет его сыном Ормузда (Агура-Мазда).

У армян Mihr“ был богом невидимого огня, а видимым его проявлением были: „Арег-акн“—солнечный глаз, глаз Ормузда или

иначе, видимое солнце. „Лусин“—луна, символ огня, которую Мойсей Хоренский называет сестрой огня. Армянскому „Mihr“—у посвящен был февраль месяц и этот месяц в древне-армянском календарю назывался „Meheki“.

Грузинские исторические данные и вещественные памятники не дают прямых указаний и сведений о существовании в древней Грузии культа Митры, но близкая культурная и религиозная связь Грузии с культурными народами Востока дает полное основание предполагать, что универсальная религия митраизма должна была иметь распространение и среди грузинского населения.

В древних грузинских летописях в числе богов упоминается главный бог „Армаз“ (Агура-Мазда) и наличие в Грузии главного бога Армаза само собой подразумевает существование в ней культа Митры, который считался вторым лицом Агура-Мазды. О существовании Митры в языческой Грузии впервые отметил акад. Н. Я. Марр, признав Митрой Задена—одного из семи богов грузинского языческого пантеона. Но более убедительный материал о существовании в древней Грузии культа Митры мы имеем в религиозных пережитках и ритуальных обрядах, которые сохранились до недавнего времени среды грузинского населения. Доказательством служит сохранившийся в Западной Грузии весьма знаменательный ритуал, связанный с культом бога Атара и Мирси.

Абхазский „Аятар“ и мегрельский „Жини Антари“ есть ничто иное, как упомянутый в Авесте язата (добрый дух)—âdar—ôtar—бог огня, называемый в Авесте сыном Агура-Мазды. Абхазо-мегрельский Аятар-Антар имеет сходство с иранским Атаром, как в отношении самого имени божества, так равно в отношении верования и ритуала. Существование же культа Атара в Грузии само собой подразумевает существование в ней культа Митры, которого мегрелы называют Мирса, а его праздник „Мирсоба“. Сваны называют его „Меисариб“, а гурийцы „Моисароба“. В день мирсоба в нагорной Мегрели устраивался „хатоба“—праздник в честь „Джеге-Мисарони“ (в сел. Курзу, Годогани, Гараха, Геджети и проч.). В день мирсоба мегрелы по обычаю трижды обводили свинью „омирсе“ вокруг своего очага, прося у Джеге-Мисарони благополучие семьи. Затем резали свинью и совершали ритуал моления глаз, с’едали по одной паре яиц и лепешки.

Многие из богомольцев по данному обету Джеге-Мисарони проводили в церковной ограде всю ночь в бдении. Сюда-же приводили на исцеление душевнобольных, а также страдающих глазными болезнями, заставляли их лечь перед иконой Джеге-Мисарони и прося у него исцеления. В качестве жертвенного приношения, стра-

дающие глазными болезнями приносили с собой восковые кружки, т. е. глазное яблоко, яйцо, свечку и серебряную монету.

„Мирсоба“ совершали и сваны, которые „Меисариб“ считали большим праздником и по сванскому народному поверью, не исполнившего этот обряд постигает глазная боль.

Таким образом, вышеуказанные пережитки народного верования приводят нас к весьма знаменательным выводам. Помимо сходства имен: в Авесте „Mithra“ у мегрелов „Мирса“, у сванов „Менсар“, у Гурийцев „Моисари“ и другие моменты внутреннего характера сближают друг с другом Иранского Мифра и Грузинского Мирса. Грузинский мирсоба по существу ритуал, связанный с глазом, как с источником света. В празднике мирсоба верующие приносят в жертву свинью, варят круглые лепешки и яйца. Празднование совершается в феврале месяце, при чем в Мегрелии этот праздник приурочен к четвергу „Цаашха“ (день неба). Мы знаем, что Митра назывался оком Агура-Мазды, при чем его эмблемой служило изображение глаза. В древней Армении солнце и луна назывались оком Митры.

Кроме того „мирсоба“ в Западной Грузии праздновался в феврале месяце также, как это было в Армении, в Иране и в других восточных странах. В древнегрузинском языческом календаре этот месяц назывался именем „Mihri“ или Мирсы—месяц „Mihrasani“ или „Mithrakani“ что означает месяц Митры.

Кроме того, существование культа Митры в Грузии подтверждается еще теофорическими именами Митры, которого носили грузинские цари и правители (Mihrdat, Mihran, Mihrian).

Но вопрос о существовании культа Митры в Грузии не исчерпывается этим. Для нас важно установить, каким изменениям подвергся в Грузии культ Митры в христианском периоде и в образе какого христианского святого он нашел свое божественное олицетворение. Чтобы ответить на этот вопрос, нам не приходится вдаваться в область гипотез и делать различные предположения. Вполне определенное указание на это дает самое имя мегрельского синкретического божества „Джеге-Мисарони“, что на мегрельском наречии обозначает—святой и вместе с тем св. Георгий—Мирса (Митра). Равным образом, у сванов „Джгвираг“ также обозначает св. Георгия.

Таким образом, в религиозном представлении грузин в образе Джеге-Мисарони мы имеем св. Георгия—Мирса, иначе говоря языческий Мирса отождествлен с христианским Георгием.

Но генетическая связь между Джеге (Георгий) и Мисарони (Митра) не ограничивается одним лишь их наименованиями. В на-

горной Мегрелии церкви, построенные во имя св. Георгия, назывались „Джеге-Мисарони“ и праздник в честь Джеге-Мисарони устраивались в день „Мирсоба“. В этих церквях хранились иконы с изображением св. Георгия, именуемого народом „Джеге-Мисарони“, к которому обращались с молитвой и называли его св. Георгий-Мирса.

Вышеизложенный фактический материал определенно указывает на то, что одним из предшественников грузинского св. Георгия был языческий бог Мирса.

При наличии полного единомыслия в ученой среде по вопросу о языческом происхождении св. Георгия, до сих пор является спорным, кто именно из языческих богов предшествовал этому христианскому святому. Сравнительно более научно-обоснованную гипотезу выдвинул А. Гутшмид, который, проводя параллель между св. Георгием и Митрой, установил их генетическую связь. Проф. И. Джавахишвили груз. „белого Георгия“ признал богом луны. Не вдаваясь в критическую оценку этих гипотез, отметим лишь, что взгляд проф. И. Джавахишвили несколько не противоречит нашему сопоставлению св. Георгия с Митрой.

Наоборот, как мы знаем, культ Митры характеризовался поклонением астральным божествам, в особенности солнцу и луне и на барельефах Митры почти всегда изображены солнце и луна. При этом, в тех странах, где культ луны имел большое распространение, там Митру поклонялись, как богу луны. Например, в Понте Митра был представлен в образе Мена (бог луны). Также было и в древней Армении, где одним из видов внешнего олицетворения Митры служила луна. Вообще в митраизме не малую роль играл бог луны, а потому существующий в древней Грузии культ луны, естественно, должен был отразиться и в культе Митры.

Этим объясняется то обстоятельство, что в ритуале в честь груз. св. Георгия имеются интересные моменты, связанные с поклонением луне.

Наша работа ставит себе целью путем сопоставления груз. Георгия с Митрой выявить между ними существующую генетическую связь.

За неимением достоверных исторических сведений, трудно точно установить время появления в Грузии культа св. Георгия. В грузинской агиографической переводной литературе (VIII—IX в.) имеются краткие сведения о св. Георгии. Полный перевод жития св. Георгия относится к XI в.

Для установления существующего генетического родства между Митрой и св. Георгием, достаточно сравнительное изучение их

как в отношении божественной функциональности внутренних моментов верования, так равно в отношении их культа и ритуальных обрядов.

Как известно, богам, в соответствии с их функциональностью, приносили в жертву какое нибудь определенное животное. Митре, как богу света и победы, обычно, приносили в жертву быка, в особенности по всей римской империи, где Митру обычно изображали убивающими быка.

И на праздниках св. Георгия „გიორგობა“ по всей Грузии бык, как жертвенное животное, играл главную роль. В этом отношении богатый материал содержит в себе такой обрядовый праздник, как „илороба“, устраиваемый в честь св. Георгия илорского, где культ быка играл существенную роль.

Сопоставляя описание праздника св. Георгия илорского с мистериями борьбы Митры с быком, мы имеем очень много сходных моментов. Во первых, св. Георгий илорский крадет быка и приводит его ночью в Илорскую церковь. Св. Георгия верующие называли „быкокрадом“ („харипариа“). Это наименование тождественно слову „būkloros“, которое было одним из эпитетов Митры.

В Ацхурском празднике св. Георгия (в Кахетии), мы имеем один из моментов борьбы Митры с быком, когда после продолжительного преследования он сваливает быка с ног и вонзает ему нож.

Весьма характерно, что в Грузии существует „Ломиский“ св. Георгий“. Возможно, что само наименование быка „лома“, которое происходит от грузинского слова „ломи“ (лев), что значит лев, первоначально было связано со львом, который в культе Митры занимал четвертое место. На барельефах Митры часто встречаются изображение льва, как символ огня. На барельефах древнегрузинских церквей во имя Георгия имеются изображения льва. В Сванетии в сел. Местиа хранится знамя с изображением льва. В Кахетии, Некрескому Георгию посвящали быка, которого называли „лом-тахи“ (лев-кабан).

Из птиц св. Георгию в Грузии обычно жертвовали петуха, который считался священной птицей Митры.

В день праздника Георгия в Телети, в Арбо, в Гери, в Ацхури и др. местах богомольцы привозили петухов.

Утром на рассвете, держа петуха за пазухой, молящиеся трижды обходили церковь, а затем петуха выпускали из рук.

Но кроме общности культовых животных и связанных с ними обрядов, более существенное родство, между Митрой и груз. Георгием устанавливается выявлением внутренних моментов их божественной природы, функциональности и сферы деятельности. Преж

де всего груз. Георгий и Митра выступают в роли посредников между верховным божеством и людьми. Оба они ведут непрерывную борьбу против зла, которое олицетворяется в виде „дэвов“ (великанов).

Хевсуры верили, что св. Георгий—Копала вечно ведет борьбу с злыми „дэвами“ и беспощадно истребляет их.

По представлению верующих, Митра был бдительный и не победимый бог, который предводительствовал войском и истреблял врагов. Такими же чертами могучего и непобедимого воина наделяло грузинское народное верование св. Георгия, о чем свидетельствуют надписи на иконах св. Георгия. Грузинские цари и правители свою победу над врагами объясняли волей св. Георгия, так же как римские императоры свои успехи на войне приписывали Митре.

Далее, св. Георгий, также как и Митра, по поверью грузин, является покровителем домашних животных и заступником пастухов.

По всей Грузии виновника заклинали именем св. Георгия. По верованию народа, за ложную клятву Георгий карает строго. Таким же поборником правды был и Митра, которого нельзя обмануть; его гнев и проклятье по учению маздеянцев, постигнет клятвопреступника: Мифра поразит лжеца.

Георгий и Митра являются исцелителями правоверных от различных недугов; так например, глазные больные обращаются к Георгию, как Мирсе (Митре), с молитвой об исцелении глаз и сохранении невредимости зрения. Далее св. Георгий в Грузии славился как целитель эпилептиков и душевнобольных. Поэтому на храмовые праздники Георгия везли этих больных и просили об исцелении. Митра также считался целителем душевнобольных и прокаженных.

В Карталинии целителем душевнобольных считался св. Георгий герский. Грузины его называют „гери“, осетины „джгер“ или „джер“, то же, что мегрельское „джеге“, что означает Георгия. На праздник св. Георгия герского приводили душевнобольных на поклонение, ночь проводили в бдении, прося Георгия исцеление больного. Утром больного вели к высокой скале у церковных ворот. В эту скалу больного вешали вниз головой, а „мнате“ (староста) держал его за ноги и говорил: „скажи имя твоего дьявола“. Больной молчал. Тогда присутствующие угрожали его кинжалами, избивали и истязали, чтобы заставить больного сказать имя мучившего его дьявола. В конце концов изнуренный больной выкрикивал какое нибудь имя, как например „индерхан“, после чего его освобождали.

Присутствующие услышав произнесенное больным имя, единогласно восклицали, что больной силою св. Георгия герского изрек имя искушающего его дьявола и душевнобольного с этого момента считали излеченным от недуга.

Подобные ритуалы с молением об исцелении душевнобольных, проричание и прочее характеризовали также и мистерии Митры.

Даже внешнее изображение св. Георгия на грузинских иконах и церковных фресках напоминают изображения Митры на его барельефах; так, например, на Илорской иконе св. Георгий, на подобие Митры, изображен держащим в руке полуобнаженный меч, которым собирается зарезать находящегося с левой стороны быка.

На грузинских церковных фресках и на царских знаменах Георгий, как Митра часто изображался вооруженным и сидящим на белом коне; слева и справа находились солнце и луна, а вокруг них пять звезд.

Таким образом, сравнительное изучение грузинского обрядового материала и религиозных пережитков „Джеге-Мисарони“—св. Георгия-Мирсы; и их сопоставление с вероучением и ритуалом Митры обнаруживают генетическое родство между языческой Мирсой или Митрой и христианским Георгием.

ბ-მგ. რედაქტორი ივ. უიფშიძე

Заказ № 351

Главлит № 1108

Тираж 1500

Сдано в произв. 10/VII—38

Подписано к печати 17/VII—38

Размер набора 7×11

Размер бумаги 72×108

პანი 2 მანქანი